

JURISPRUDENCIJŲ DIALOGAS IR KONVENCIJAI DRAUGIŠKAS KONSTITUCIJOS AIŠKINIMAS¹

Egidijus Kūris

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Elektroninis paštas: egidijus.kuris@tf.vu.lt

Pateikta 2025 m. balandžio 27 d., parengta spaudai 2025 m. gegužės 26 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-1-02

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) jurisprudencijų dialogas, pabrėžiant jo (tegu ir ribotą) abipusiškumą. Remiantis gausiais pavyzdžiais, parodoma, kaip Konstitucinis Teismas internalizuoja EŽTT jurisprudenciją. Kritiškai svarstoma, kiek EŽTT yra linkęs ir geba atsižvelgti į konstitucinių teismų jurisprudenciją ir kontekstualizuoti nagrinėjamas bylas, pateikiama tokios atožvalgos (arba jos nebuvimo) pavyzdžių. Išryškinama pagrindinė dialogo tarp Konstitucinio Teismo ir EŽTT linija – Konvencijai draugiškas Konstitucijos aiškinimas: jei tik įmanoma, Konstitucija aiškinama taip, kad nenukryptų nuo Konvencijos teisės. Vis dėlto draugiško aiškinimo galimybės nėra beribės, tad kai kada EŽTK ir Konstitucijos konkurencija gali būti įveikiama tik Konstitucijos pataisos keliu. Oponuojama požiūriui, esą Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstituciją, neturėtų vadovautis Konvencija. Paaiškinama skirtis tarp valstybių vidaus teisės ir jų nacionalinės teisės ir pateikiami argumentai, kodėl Konvencijos teisė, nebūdama Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės dalis, yra jos vidaus teisės dalis. Aiškinama Konvencijos, kaip tarptautinės sutarties, vieta ir galia Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. Analizuojama konstitucinė kolizijos taisyklė, Konstitucinio Teismo suformuluota Europos Sąjungos teisės ir Konstitucijos santykio kontekste, bet, mutatis mutandis, pritaikoma ir Konvencijos teisės ir Konstitucijos santykiui, teisės viršenybės klausimą pakeičiant jos taikymo pirmenybės klausimu. Pateikiami struktūriniai kontrargumentai požiūriui, kad Konvencija laikytina Europos konstitucija, o EŽTT – Europos konstituciniu teismu.

1 Straipsnis parengtas pagal Konstitucijos dienai paminėti skirtoje 2024 m. spalio 25 d. tarptautinėje XI mokslinėje-praktinėje konstitucinės teisės konferencijoje „Konstitucinis dialogas: kas lemia žmogaus teisių raidos tendencijas?“ skaitytą pranešimą.

Reikšminiai žodžiai: ekstranacionalinė teisė; Europos Žmogaus Teisių Teismas; jurisprudencijų dialogas; kolizijos taisyklė; konstitucinė jurisprudencija; konstituciniai teismai; Lietuvos Respublikos Konstitucija; Konvencijai draugiškas Konstitucijos aiškinimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas; nacionalinė teisė; teisėjų dialogas; teisės internalizacija; valstybės vidaus teisė; Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

Įvadas

Konstitucinių teismų paskirtis yra užtikrinti atitinkamos valstybės konstitucijos viršenybę tos valstybės teisės sistemoje, šalinant iš jos nuostatas, prieštaraujančias aukščiausiajai teisei, o plačiau – šalinant iš teisės sistemos žemesnės galios teisinį reguliavimą, prieštaraujantį aukštesnės galios teisiniam reguliavimui. Iš to kyla jų interpretacinė kompetencija (nesvarbu, ar paminėta tiesiogiai kokiame nors pozityviosios teisės akte, ar ne): tam, kad būtų galima nuspręsti, ar žemesnės galios reguliavimas neprieštarauja aukštesnės galios reguliavimui, reikia juos gretinti ir ieškoti jų tarpusavio atitikties arba neatitikties, vadina-si, aiškinti ir tiriamą reguliavimą, ir pačios konstitucijos nuostatų prasmę. Tai darydami, konstituciniai teismai neturi aukštesnio kriterijaus už pačią konstituciją, kuri yra „hermeneutiškai savipakankama“² tuo atžvilgiu, kad atsakymų į visus klausimus apie tai, ar tam tikras reguliavimas yra leidžiamas ar net privalomas, reikia ieškoti joje, o ne už jos ribų. Tai atitinka ir Hanso Kelseno konstitucijos kaip *Grundnorm* sampratą: jeigu konstitucijos tekste nėra nuostatų, kuriomis yra „konkrečiai“ sureguliuoti kurie nors santykiai, tai reiškia ne tai, kad konstitucija jų nereguliuoja, o tai, kad ji palieka didelę erdvę įstatymų leidėjui ir kitiems teisėkūros subjektams juos reguliuoti savo nuožiūra, bet paisant tų bendresnių ribų, kurias galima išskaityti konstitucijoje.

Šitaip suprantamas konstitucijų savipakankamumas nepaneigia galimybės konstituciniams (ir jiems prilygintiems) teismams ieškoti ir pasisemti įkvėpimo ir už jų aiškinamos nacionalinės konstitucijos ribų. Tokio įkvėpimo šaltinių (plačiausia šios sąvokos prasme) gali būti daug, ir ne visi jie yra teisinės prigimties. Jie apima istorinius pavyzdžius (išmoktas arba neišmoktas jos pamokas), socialinius ir kultūros fenomenus, ekonominę, demografi-nę bei geopolitinę konjunktūrą, pasaulėžiūrą ir dar daug ką. Šių šaltinių įvairovė pagrind-džia teisės, taip pat ir konstitucinės teisės, aiškinimo metodus, tarp kurių ne paskutinė vieta tenka lyginamajam metodui, įvairovė³. Todėl vienas iš teisinės prigimties teisės aiškinimo

2 Gediminas Mesonis, „Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė“, *Logos* 58 (2009): 42.

3 Iš Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimo (kuriame remiamasi ankstesne jurisprudencija): „lingvistinio teisės aiškinimo metodo taikymas, kaip ir apskritai griežtas įstatymo raidės laikymasis taikant teisę, dažniausiai yra pagrįstas; šio teisės aiškinimo metodo svarbos negalima paneigti; taikant lingvistinį teisės aiškinimo metodą (kartu su kitais) yra užtikrinamas formalių teisės reikalavimų paisymas ir atitinkamo teisinio reguliavimo turinio vienodas supratimas“; tačiau „lingvistinis teisės aiškinimo metodas nėra vienintelis ar universalus, jo reikšmė neturi būti perdedama. <...> Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą. <...> aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamajį ir kt. <...> tas pats pasakytina ir apie visų žemesnės galios teisės aktų aiškinimą“. Tame pačiame nutarime

šaltinių, labai svarbus, yra ekstranacionalinė teisė, t. y. teisė, sukurta ne tos valstybės teisėkūros subjektų, bet kitų valstybių ir tarptautinių (supranacionalinių) institucijų. Ekstranacionalinė teisė (beje, nacionalinė taip pat) apima ne vien norminį reguliavimą, bet ir teismų jurisprudenciją, kurioje formuluojamos doktrininės nuostatos, pagal kurias tik ir gali būti numatoma, kaip net labiausiai eksplicitinės teisės aktų nuostatos bus suprantamos ir taikomos teismų, kai juos pasieks atitinkamas ginčas, kuriame šios nuostatos turės būti įgyvendinamos (arba ne). Tai, kad kitų valstybių ir tarptautinių (supranacionalinių) teismų jurisprudencija nėra nacionalinės teisės šaltinis, nemenkina jos svarbos. Iš jos (turi būti) mokomasi, nes tas, kas nesimoko iš svetimos patirties, yra pasmerktas daugelį kitų padarytų ir neretai jau ištaisytų klaidų padaryti pats (ir dar nežinia, ar jų ištaisymo kaina, jei apskritai pasitaikys proga jas ištaisyti, nebus nepakeliamai didelė). Todėl ekstranacionalinių teismų jurisprudencija, nors ji ir nėra nacionalinės teisės šaltinis, yra legitimus jos aiškinimo šaltinis. Be abejo, pasitaiko, kad tam tikros valstybės teismuose įsiviešoja konstitucinio natyvizmo tendencija, kai nepripažįstama kitų valstybių ar tarptautinių (supranacionalinių) teismų jurisprudencijos teikiama nauda ir reikalaujama ją ignoruoti, ypač aiškinant savąją konstituciją, bet toks į teisinį izoliacionizmą vedantis požiūris yra veikiau išimtis nei taisyklė. Kur kas dažniau vyksta jurisdikcijų, o kartu ir jurisprudencijų dialogas, kurio šerdis yra prielaidų teisinių idėjų mainams sudarymas. Toks dialogas ypač pastebimas tarp valstybių Europos Tarybos narių, kartu ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau – EŽTK, Konvencija)⁴ dalyvių⁵, konstitucinių teismų, taip pat ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT), kurio jurisprudencijoje aiškinamos EŽTK ir jos protokolų nuostatos. Šis dialogas nėra vienpusis⁶. Konstitucinis Teismas internalizuoja EŽTT jurisprudencijos nuostatas, transplantuoja jas į savo kuriamą oficialiąją konstitucinę doktriną, bet ir EŽTT yra linkęs ir geba atsižvelgti į konstitucinių teismų jurisprudenciją. EŽTT jurisprudencijos internalizavimas Konstitucinio Teismo doktrinoje dideliu mastu pasiekiamas jam laikantis Konvencijai draugiško

taip pat pažymima: „Konstitucija, jeigu ji būtų aiškinama vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, negalėtų būti Lietuvos aukščiausioji teisė, nes būtų iš esmės sutapatinama su jos tekstine forma – būtų suabsoliutinama Konstitucijos raidė ir ignoruojama Konstitucijos dvasia.“

4 Lietuviškuose šaltiniuose skelbiami ne vienas, o bent du EŽTK vertimo į lietuvių kalbą variantai: vienas – Seimo duomenų bazėje: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841?fwid=-ucusi46i7> (jame neatšispindi Konvencijos 11, 14 ir 15 protokolais padarytos pataisos), kitas – Teisės aktų registre: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/8bdae1608a7f1ec902c973ca77da22a>. Pagal Teisėkūros pagrindų įstatymo 19 straipsnio 3 dalį oficialiu suvestiniu EŽTK lietuvišku tekstu laikytinas tas, kuris skelbiamas Teisės aktų registre. Vis dėlto šis, kaip ir ankstesnysis, EŽTK vertimas į lietuvių kalbą yra, švelniai tariant, itin prastas – dėl labai laisvai pasirinktos ir nenuosekliai vartojamos terminijos, kurios platesnis aptarimas išeitų už šio straipsnio problematikos ribų.

5 EŽTK jos vadinamos „Aukščiausiomis Susitariančiosiomis šalimis“ arba „valstybėmis, Europos Tarybos narėmis“. Straipsnyje rašoma trumpiau: „valstybės narės“ arba „valstybės Konvencijos dalyvės“.

6 Štai tik kelios publikacijos iš didelės jų gausybės: Dragoljub Popović, *The Emergence of the European Human Rights Law* (The Hague: Eleven, 2011), 51–55; Dean Spielmann, „Whither Judicial Dialogue?“, iš *Human Rights in a Global World: Essays in Honour of Luis López Guerra*, G. Raimondi et al. (eds) (Oisterwijk: Wolf Legal Publishers, 2018), 483–495; Anja Seibert-Fohr, „Le dialogue judiciaire en matière des droits de l’homme“, iš *Fair Trial: Regional and International Perspectives. Liber Amicorum Linos-Alexandre Sicilianos*, R. Spano et al. (eds) (Limal: Anthemis, 2020), 526–536.

Konstitucijos aiškinimo nuostatos: jei tik įmanoma, konstitucinis reguliavimas aiškinamas taip, kad nenukryptų nuo Konvencijos teisės. Kita vertus, Konvencijai draugiško Konstitucijos aiškinimo galimybės nėra beribės, todėl kolizijos atveju gali tekti griebtis išimtinės priemonės – Konstitucijos pataisos.

Konstitucinių teismų ir EŽTT dialogo stiprėjimas (nors yra ir prieššinimosi jam) yra vienas iš veiksnių, skatinančių EŽTK vis dažniau vadinti, net jei iš pradžių tik metaforiškai, Europos (tiksliau, tos jos dalies, kurią apima Europos Taryba) konstitucija, o EŽTT – Europos konstituciniu teismu⁷. Manau, tai nekritiška žodžio „konstitucija“ vartoseną ir nepagrįstas šios sąvokos reikšmės išplėtimas. Tiesa, yra valstybių narių (Austrija, Šveicarija), kuriose Konvencija yra įtraukta į konstitucinės teisės sistemą ir šitaip prilyginta atitinkamos valstybės konstitucijai. Tačiau tai – išimtis. Daugelyje valstybių Konvencijos dalyvių, įskaitant ir Lietuvą, pirmenybė teikiama Konvencijai draugiškam Konstitucijos aiškinimui⁸, o tada, kai išsemiamos šio kelio galimybės, daromos Konstitucijos pataisos.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sąveika – tai tema, kurios aktualumas turbūt niekada nesumažės; priešingai, jis vis didėja (kartais padidėja visiškai nelauktai), kai EŽTT arba Konstitucinis Teismas priima kokį nors sprendimą, suartinantį jų jurisprudencijas arba (atsitinka ir taip) jas išskiriantį ir verčiantį ieškoti naujo suartėjimo. Ši problematika buvo, yra ir, be abejo, bus įvairiais aspektais nagrinėjama daugelio mokslininkų, vienų labiau iš konstitucinės teisės, kitų – iš tarptautinės teisės pozicijų⁹.

7 Tam duoda pagrindo pats EŽTT, Konvenciją apibrėžęs kaip Europos viešosios tvarkos konstitucinį instrumentą (angl. *a constitutional instrument of European public order*; pranc. *instrument constitutionnel de l'ordre public européen*). EŽTT 1995 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Loizidou prieš Turkiją* (preliminarūs prieštaravimai) [DK], Nr. 15318/89, 75 punktas. Ši tezė buvo nesyk pakartota vėlesniuose sprendimuose (įskaitant sprendimą byloje *Avotīņš prieš Latviją* [DK], Nr. 17502/07, 101, 112, 116 punktai). Ji nėra savaime itin radikali, nes tik referuoja į tam tikrą panašumą tarp EŽTK ir valstybių narių konstitucijų, kurio šiaip jau negalima paneigti. Vis dėlto kai kas ją perskaito ir aiškina netgi itin radikaliai. Plg., pvz., šį pareiškimą: „Konstitucinio parapijūškumo [arba užsidarymo savyje] laikas baigėsi. Daugiapakopio konstitucionalizmo epochoje Konvencija yra „Europos viešosios tvarkos konstitucinis instrumentas““ (angl. *The time of constitutional parochialism is over in Europe. In the era of multilevel constitutionalism, the Convention is a “constitutional instrument of European public order”*; pranc. *L'époque du repli sur soi constitutionnel est dépassée en Europe. À l'heure du constitutionnalisme à plusieurs niveaux, la Convention est un « instrument constitutionnel de l'ordre public européen »*). Teisėjo Paulo Pinto de Albuquerque'ės atskiroji nuomonė (79 punktas), pridėta prie EŽTT 2018 m. birželio 28 d. sprendimo byloje *G.I.E.M. S.R.L. ir kiti prieš Italiją* [DK], Nr. 1828/06. Svarstymus, kad EŽTT gali ar net turi būti laikomas Europos konstituciniu teismu, žr., pvz.: Steven Greer, Luzius Wildhaber, „Revisiting the Debate About ‘Constitutionalising’ the European Court of Human Rights“, *Human Rights Law Review* 12 (2012): 655–687; Alec Stone Sweet, Helen Keller, „The Reception of the ECHR in National Legal Orders“, iš *A Europe of Rights: The Impact of the ECHR on National Legal Systems*, H. Keller, A. Stone Sweet (eds) (Oxford: Oxford University Press, 2008), 3–28; Wojciech Sadurski, „Partnering With Strasbourg: Constitutionalization of the European Court of Human Rights, the Accession of Central and East European States to the Council of Europe, and the Idea of Pilot Judgments“, *Sydney Law School Research Paper no. 08/135*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1295652.

8 Bent vienu atveju yra konstitucionalizuotas pats šis būdas. Ispanijos Konstitucija (10 straipsnio 2 dalis) *expresis verbis* įpareigoja konstitucines žmogaus teises ir laisves aiškinti taip, kad jos derėtų su Visuotine žmogaus teisių deklaracija ir šios valstybės tarptautinėmis sutartimis, taigi ir su EŽTK – bet ji šiose kontekste nėra paminėta atskirai.

9 Štai kai kurie iš jų (abėcėlės tvarka): Lina Beliūnienė, Egidijus Bieliūnas, Toma Birmontienė, Nika Bruskinė, Karolina Bubnytė-Širmenė, Lyra Jakulevičienė, Egidijus Jarašiūnas, Irmantas Jarukaitis, Danutė Jočienė, Saulius

Vis dėlto beveik nėra publikacijų, kuriose ji būtų siejama su platesne teisėjų (teismų) dialogo problematika ar būtų parodomas šio proceso abipusiškumas¹⁰. Šiuo straipsniu siekiama susiaurinti šią spragą (ne visiškai užpildyti, nes tai būtų ne vieno straipsnio uždavinys), keliant klausimus, mažai nagrinėtus Lietuvos teisės literatūroje, kaip antai: Konvencijos teisės buvimas Lietuvos Respublikos teisės sistemos (vidaus teisės), nors ir ne jos nacionalinės teisės, dalimi; Konvencijos kaip tarptautinės sutarties galia Lietuvos teisės sistemoje (ir jos nebuvimas Europos konstitucija, nepaisant dažno kartojimo, kad ji tokia yra); ES teisės kontekste suformuluotos kolizijos taisyklės, kuri teisės viršenybės klausimą pakeičia jos taikymo pirmenybės klausimu, pritaikomumas Konvencijos teisės ir Konstitucijos santykiui. Taip pat kontrargumentuojama suabsoliutintam (pavadinkime taip) „hermeneutiniam“ požiūriui į Konstitucijos aiškinimą. Siekiant pagrįsti čia dėstomą požiūrį, plačiai remiamasi ir EŽTT, ir Konstitucinio Teismo aktais, kurie nagrinėjami naudojant ne vien tradicinius teisinės dogmatikos, bet ir sisteminį, loginį bei lyginamąjį, taip pat, kiek leidžia apimtis, konteksto analizės metodus.

Straipsnis parengtas iš dalies pagal pranešimą „Beviltiškai prieš srovę: kuo Konvencija panaši į konstitucijas ir kodėl ji vis dėlto nėra viena iš jų“, skaitytą tarptautinėje konferencijoje „Konstitucinis dialogas: kas lemia žmogaus teisių raidos tendencijas“ (Vilnius, 2024 m. spalio 25 d.), jį gerokai pertvarkius ir papildžius (taip pat ir vėlesne medžiaga). Kai kurie papildymai sukelti į išnašas, tarp kurių yra ir labai netrumpų, tad galinčių pasunkinti skaitymą. Kita vertus (tikiuosi), tai, kas jose rašoma, gali sukelti minčių, kurias kas nors norės plėtoti arba, priešingai, oponuoti čia dėstomam požiūriui. Dialogo reikia ne vien tarp teismų jurisprudencijų – jo reikia ir tarp jų tyrinėtojų. Šia proga dėkoju vieno jau įvykusio dialogo, nors ir neakivaizdinio, dalyviams – šio straipsnio rankraščio recenzentams, kurių, kaip kolegiško recenzavimo (angl. *peer review*, pranc. *évaluation par les pairs*) proceso dalyvių, pavardžių nežinau ir nesužinosiu, bet jų pastabas, kurios buvo labai naudingos, pamėginau maksimaliai įgyvendinti.

1. Jurisprudencijų dialogas

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje pabrėžiama jo ir valstybių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos dalyvių teismų dialogo svarba. Ir ne vien jurisprudencijoje. Tradicinių EŽTT metų pradžios renginių būtina dalimi yra tapęs EŽTT

Katuoka, Deividas Kriaučiūnas, Pranas Kūris, Kęstutis Lapinskas, Erika Leonaitė, Vygantė Milašiūtė, Donatas Murauskas, Dovilė Pūraitė-Andrikienė, Gediminas Sagatys, Stasys Staciokas, Lijana Štarienė, Gintaras Švedas, Lina Urbaitė, Vilenas Vadapalas, Jevgenija Vienažindytė, Skirgailė Žalimienė, Justinas Žilinskas, Juozas Žilys, taip pat ir šio straipsnio autorius. Be abejo, liko nepelnytai nepamintų.

- 10 Yra publikacijų, kuriose (kokia nors forma) vartojama Konvencijai draugiško Konstitucijos aiškinimo sąvoka: Danutė Jočienė ir Lina Beliušienė, „Trisdešimt Lietuvos Respublikos Konstitucijos aiškinimo metų: kryptys ir jų dinamika“, *Jurisprudencija* 30 (2023): 6–44; Dovilė Pūraitė-Andrikienė, „Individual Constitutional Complaints in Lithuania: An Effective Remedy to be Exhausted before Applying to the European Court of Human Rights?“, *Baltic Journal of Law & Politics* 15 (2022): 1–30. Vis dėlto antroji jurisprudencijų sąveikos kryptis – iš Vilniaus į Strasbūrą – jose paliečiama daug mažiau.

ir valstybių narių teisėjus suburiantis seminaras skėtiniu pavadinimu „Teisėjų dialogas“ (angl. *Dialogue between judges*; pranc. *Dialogue entre juges*). Sąvoką „teisėjų dialogas“ (ir jai sinonimišką sąvoką „teismų dialogas“) galima suprasti plačiai, kaip apimančią *bet kokią* teisėjų keitimąsi nuomonėmis apie nagrinėjamas bylas arba išvalgomis su jomis nesusijusiais teisės klausimais. Nėra priežasčių, kodėl ši sąvoka negalėtų apimti kurio nors teismo teisėjų keitimosi nuomonėmis tame teisme (ir pasitarimų kambaryje, ir už jo ribų), be kurio neįmanomas kolegialus darbas. Dalis tokio bendravimo paprastai būna procedūriškai reglamentuota teismo vidaus tvarkos aprašuose, bet daug šio kolegiško bendravimo apraiškų nepavyktų įsprausti į griežto reglamento rėmus. Sąvoką „teisėjų dialogas“ plačiausia prasme galima suprasti ir kaip teismų jurisprudencijų sąveiką, kai aukštesnės instancijos teismas vertina žemesnės instancijos teismo argumentus (jiems pritaria, juos koreguoja ar suvis paneigia) arba žemesnės instancijos teismas vadovaujasi (arba pagrindžia, kodėl nesivadovauja) aukštesnės instancijos teismų doktrinomis ir precedентаis. Galiausiai ši sąvoka plačiausia prasme apima ir tokį teisėjų bendravimą, kai informacija apie nagrinėjamų bylų kontekstą ar išvalgomis apie kitus teisės dalykus, teismų darbo patirtimi dalijamasi simpoziumuose, tarptautinių organizacijų kongresuose, kituose profesiniuose forumuose, teisėjams skaitant paskaitas ar skelbiant publikacijas, keičiantis vizitais, rengiant dvišalius ir daugiašalius susitikimus ir kt.

Įvairialypis teisėjų bendravimas nėra (ar bent neturi būti) savitiktis. Jis tarnauja (ar bent turi tarnauti) teismų *raison d'être* – teisingumo vykdymui, yra vienas iš veiksnių, galinčių padėti gerinti teismų darbo kokybę, didinti sprendimų argumentavimo pagrįstumą ir bylų nagrinėjimo efektyvumą. Teisėjų dialogas – skirtingų *jurisdikcijų*, taigi ir *jurisprudencijų*, dialogo prielaida.

Šiame straipsnyje sąvoka „teisėjų dialogas“ vartojama siaurąja (ir metaforiška) prasme – ji žymi skirtingų jurisdikcijų teismų *jurisprudencijų sąveiką*. Teisėjų dialogas *qua* jurisprudencijų sąveika reiškia, kad teismams atsižvelgia į tai, kaip tam tikras bylas yra sprendę kitų jurisdikcijų teismams (net jei tie sprendimai jų neįpareigoja), perima iš jų teismines strategijas ir aiškinimo metodus, skolinasi teisines idėjas. Panaudodami pavyzdžio galią, teismams savo jurisprudencijoje daro nuorodas į kitų jurisdikcijų teismų doktrines nuostatas, net transplantuoja jas į savo sprendimus¹¹. Be to, valstybių teismams savo nagrinėjamosiose bylose prašo tarptautinių (supranacionalinių) teismų patarimų, pavyzdžiui, Europos Sąjungos (toliau – ir ES) valstybės narės teismas prašo Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ir ESTT) pateikti prejudicinį sprendimą dėl ES teisės aiškinimo arba valstybės Konvencijos dalyvės teismas prašo EŽTT pateikti konsultacinę išvadą¹².

11 Apžvalgą ir analizę žr., pvz.: G. F. Ferrari (ed), *Judicial Cosmopolitanism: The Use of Foreign Law in Contemporary Constitutional Systems* (Leiden: Brill/Nijhoff, 2019). Peržengiant teisės mokslo ribas, galima svarstyti apie užsienio teisės transplantavimo paralelę su vadinamąja normų difuzija: normos sukūrimą (angl. *emergence*) lydi jos plitimas (angl. *cascade*) ir galiausiai internalizavimas (angl. *internalisation*). Šią teoriją žr., pvz.: Martha Finnemore, Kathryn Sikkink, „International Norm Dynamics and Political Change“, *International Organization* 52 (1998), 887–917. Tačiau tai ne šio straipsnio tema.

12 Europos kontekste sąvoka „supranacionalinis“ tinka apibūdinti Europos Sąjungos Teisingumo Teismui, o sąvoka „tarptautinis“ – Europos Žmogaus Teisių Teismui.

Jurisprudencijų dialogas skatina novelas ir modifikacijas šalių gavėjų jurisprudencijoje. Šalys gavėjos ir šalys davėjos keičiasi vietomis. Jurisprudencijų dialogas – tai *mainai*. Jie vyksta: 1) tarp valstybės teismų sistemos posistemėms¹³ priklausančių teismų, pvz., Lietuvoje – tarp bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų, tarp Konstitucinio Teismo (toliau – ir Teismas) ir ordinarinių teismų; 2) tarp skirtingų valstybių teismų, sver tur išgrynintas teisinės idėjas transplantuojančių į savąją dirvą; 3) tarp valstybių teismų ir tarptautinių (supranacionalinių) teismų, kai, pvz., konstituciniai teismai savąsias konstitucijas aiškina remdamiesi EŽTT jurisprudencija, o EŽTT savo sprendimuose apžvelgia jų teisę tam tikru klausimu (ir net gali konstatuoti jau susiformavus europinį konsensusą, skatinantį koreguoti EŽTK nuostatų aiškinimą); 4) tarp tarptautinių (supranacionalinių) teismų, pvz., tarp EŽTT ir ESTT, kurių jurisprudencijų sąveika laikoma simbiotinė¹⁴. Esti nemažai mėginimų konceptualizuoti įvairias teisėjų dialogo apraiškas ir reikšmę, jį siejant ir su konstitucinės jurisprudencijos konvergavimu tarptautinių standartų link, didesne atitiktimi jiems. Ši tendencija apskritai vertinama palankiai.

Vis dėlto išsakoma (beje, kategoriškai) ir priešinga nuomonė, esą Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas išvis neturi paisyti ekstranacionalinės, t. y. kitų valstybių ar tarptautinės (supranacionalinės), jurisprudencijos, nes Konstitucija, aukščiausioji šalies teisė, aiškinama hermeneutiškai, buitine kalba – tik „iš savęs pačios“. Antai tvirtinama, kad „Lietuvos Respublikos Konstitucija negali būti aiškinama užsienio valstybių [k]onstitucijų ar tų valstybių [k]onstitucinių [t]eismų jurisprudencijos pagrindu“ – „užsienio šalių [k]onstitucinių [t]eismų pozicija <...> galėtų būti nebent mokslinio tyrimo objektas, bet ne Lietuvos Konstitucijos aiškinimo šaltinis“¹⁵. Ir plėtojama toliau: „tokios Konstitucinio Teismo praktikos ateityje būtina atsisakyti, nes <...> Konstitucija ir jos nuostatos negali būti aiškinamos nei Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatų, nei EŽTT jurisprudencijos pagrindu ne tik todėl, kad taip būtų pažeistas Konstitucijos viršenybės principas, tačiau ir todėl, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos turinys yra daug platesnis, t. y. susijęs ne tik su žmogaus teisėmis, bet su visomis trimis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis: teisine valstybe, demokratija ir žmogaus teisėmis. <...> Konvencijos turinys yra daug siauresnis, nes susijęs, visų pirma, su žmogaus teisėmis, tuo tarpu nuorodas į demokratijos ir teisinės valstybės principus (gana siauroje apimtyje) Konvencijoje galima rasti tik jos preambulėje ir žmogaus teisių ribojimo nuostatose. Todėl Konstituciniam Teismui, vykdančiam konstitucingumo kontrolę nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintų žmogaus teisių atžvilgiu,

13 Arba teismų sistemoms, jei jų yra ne viena. Lietuvoje yra trys teismų sistemos: 1) *sui generis* sistema – Konstitucinis Teismas; 2) bendrosios kompetencijos teismų sistema; 3) administracinių teismų sistema. Pastarųjų dviejų sistemų teismai apibendrintai vadinami ordinariniais, nors oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje ši sąvoka ir nevartojama. Pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį gali būti steigiami ir kiti specializuoti teismai – jie galėtų sudaryti atskiras sistemas arba būtų susieti su kuria nors iš esamų.

14 Róbert Ragnar Spano, „Teisės viešpatavimas kaip Europos žmogaus teisių konvencijos kelrodis – Strasbūro teismas ir teisėjų nepriklausomumas“, vertė E. Kūris, *Teisė* 119 (2021): 9–30.

15 Vaidotas A. Vaičaitis, „Komentaras dėl Stambulo konvencijos ir Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 14 d. išvados „Dėl Stambulo konvencijos nuostatų suderinamumo su Konstitucija““, 2024 m. balandžio 3 d., <https://www.teise.pro/index.php/2024/04/03/v-a-vaicaitis-komentaras-del-stambulo-konvencijos-ir-konstitucinio-teismo-2024-m-kovo-14-d-ivados-del-stambulo-konvencijos-nuostatu-suderinamumo-su-konstitucija>.

reikia jas subalansuoti ne tik su žmogus teisių ribojimo pagrindais, bet ir su Konstitucijoje įtvirtintomis teisinės valstybės bei demokratijos ir kitomis vertybėmis, kurios, <...> Konvencijoje visai nėra minimos arba jų turinys joje yra daug siauresnis. <...> Be to, Strasbūro teismas nevykdo nacionalinių teisės aktų teisėtumo kontrolės, o konstatuoja tik *jų taikymo* atitikimą Konvencijai, tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, atvirkščiai, neturi kompetencijos konstatuoti netinkamo teisės aktų taikymo praktikoje^[16], o gali tik abstrakčiai konstatuoti *teisės aktų atitiktį* Konstitucijai. Aišku, nacionalinių konstitucinių teismų ir Europos teismų dialogas vienokia ar kitokia forma yra svarbus šiuolaikinėse demokratijose, tačiau pats žodis *dia*-logas suponuoja tai, kad šiame pokalbyje turi dalyvauti du lygiaverčiai pokalbio partneriai, todėl dialogo *dia*-lektika negali būti vienos krypties judėjimas, nes tokio pokalbio negalima būtų vadinti *dialogu*. Taigi, ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, dalyvaudamas šiame dialoge, neturėtų jo suprasti, kaip tiesiog bandymo prisitaikyti prie EŽTT sprendimų net ir tais atvejais, kai toks „prisitaikymas“ nederėtų su Lietuvos Respublikos Konstitucija. Toks teismų „dialogas“ ne tik nebūtų niekam

16 Šis besąlygiškas teiginys, jį pritaikius esamai Konstitucinio Teismo jurisprudencijai, reiškia, kad, pvz., iš Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimo reikėtų pašalinti šį konstatavimą: „tokia poįstatyminio akto, t. y. Seimo nutarimo, priėmimo praktika yra ydinga, nes Seimo nutarimas, kuriuo buvo pradėtas taikyti įstatymas, buvo priimtas nepaisant to, kad įstatymas dar nebuvo įsigaliojęs“. Iš Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimo turbūt turėtų būti išbrauktas šis vertinimas: „Taigi kiekvienas naujos kadencijos Seimas keitė generalinio prokuroro skyrimo, atleidimo tvarką, ne kartą buvo keičiami ir šio pareigūno atleidimo pagrindai, o tuometinis generalinis prokuroras būdavo atleidžiamas ir paskiriamas naujas generalinis prokuroras. Pažymėtina, kad nė vienas generalinis prokuroras nėra šių pareigų ėjęs visą įstatymo nustatytą įgaliojimų laiką. Teisės aktuose, kuriais generaliniai prokurorai būdavo atleidžiami iš pareigų, šių pareigūnų atleidimas nebūdavo siejamas su jų darbo vertinimu.“ O Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimo motyvuojamosios dalies XII skyrius turėtų būti visas išbrauktas kaip parašytas *ultra vires*. Tas skyrius pradedamas pastebėjimu, kad „iš bylos medžiagos matyti, jog suteikiant Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka (netaikant bendrų natūralizacijos sąlygų) užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės Pilietybės įstatymo normos, įtvirtinančios Respublikos Prezidento įgaliojimus teikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, neretai buvo aiškinamos ir taikomos teisiskai ydingai, neatsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintą Lietuvos Respublikos pilietybės esmę ir prigimtį“, o baigiamas apibendrinimu, kad „tokia iki šiol susiklosčiusi Pilietybės įstatymo 16 straipsnyje nustatyto teisinio reguliavimo samprata iškreipia Konstitucijoje įtvirtintą Lietuvos Respublikos pilietybės institutą, iš esmės nuvertina Lietuvos Respublikos pilietybę, paneigia jos prigimtį ir prasmę“. Bet ne vien tai. Konstitucinės justicijos byloje šalys, ginčydamos arba gindamos Teismo nagrinėjamą norminį reguliavimą, dažnai kaip tik ir remiasi jo taikymo praktika – ir „tinkama“, ir „netinkama“, nes „geras medis duoda gerus vaisius, o netikęs medis – blogus“ (Mt 7, 17), arba, kaip sako anglai, *the proof is in the pudding*. Galiausiai Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus (ne vien teisę, bet ir pareigą) tirti ne vien norminių, bet ir individualių (poįstatyminių) teisės aktų atitiktį Konstitucijai. Pripažinti juos atitinkančiais Konstitucijai arba jai prieštaraujančiais jis gali tik įvertinęs, ar „teisės aktų taikymo praktika“ buvo „tinkama“, ar „netinkama“. Negi siūloma manyti, kad Konstitucinis Teismas negalėjo priimti, pvz., 1993 m. spalio 1 d., 2000 m. kovo 30 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. ar 2019 m. gruodžio 18 d. nutarimų? Be abejo, tai nereiškia, kad kartais ribos nebūna peržengiamos, kaip antai Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarime, kuriame konstatuota, kad „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis nelaikytina teismo precedentu tiek, kiek joje pateiktas šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu prieštaraujanti Konstitucijai pripažintos Teismų įstatymo 47 straipsnio (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 dalies aiškinimas“; plačiau žr.: Egidijus Kūris, „Žemyn ir aukštyn: kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką“, iš *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: Patirtis ir ateitis. Liber amicorum profesorui Gintarui Švedui*, J. Prapiestis (moks. red.) (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2024), 89–91. Vis dėlto tokie ekscesai atsitinka ne dėl to, kad Teismas esą „neturi kompetencijos konstatuoti netinkamo teisės aktų taikymo praktikoje“, o dėl to, kad jis konstatuoja tai, ko nedera konstatuoti atitinkamoje byloje.

naudingas, bet ir nėra galimas pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją.¹⁷

Ginčytis dėl visko, kas pacituota, pareikalautų per daug vietos. Ko vertas vien pareiškimas, kad EŽTK tėra „nuorodos“ į teisinę valstybę ir demokratiją, ir dar „siauros apimties“¹⁸? Tik visiškai neskaičius EŽTT jurisprudencijos galima išmąstyti, esą „nuorod[os] į demokratijos ir teisinės valstybės principus (gana siauroje apimtyje) Konvencijoje galima rasti tik jos preambulėje ir žmogaus teisių ribojimo nuostatose“, todėl joje „teisinės valstybės bei demokratijos <...> turinys <...> yra daug siauresnis“ nei Konstitucijoje¹⁹. Štai citata iš riboženklinio EŽTT sprendimo (paskutiniai aštuoni žodžiai²⁰ tapo pagrindu daugybei vėlesnių sprendimų): „Nustatydamas, kad bet koks laisvės atėmimas turi būti atliktas „įstatymo nustatyta tvarka“, 5 straipsnio 1 dalis <...> pirmiausia reikalauja, kad bet koks sulaikymas ar suėmimas turėtų teisinį pagrindą valstybės vidaus teisėje. Tačiau šie žodžiai ne tik daro paprastą nuorodą į valstybės vidaus teisę; kaip ir 8–11 straipsnių antrųjų dalių formuluotės „įstatymo nustatyti atvejai“ [ir „pagal tos valstybės įstatymus“] ir „kiek yra nustatęs įstatymas“ [ir „nustato įstatymas“, „numato įstatymas“] <...>, jos taip pat susijusios su įstatymo²¹ kokybe ir reikalauja, kad jis derėtų su teisės viešpatavimu – idėja, kuri yra įtvirtinta visuose Konvencijos straipsniuose.“²² Ir kas iš to, kad Konvencijoje nedaug

17 Vaidotas A. Vaičaitis. „Ar Konstitucijoje numatyta šeimos kūrimo samprata prieštarauja Konstitucijai (2024-12-18 d. Konstitucinio Teismo nutarimo komentaras)?“, 2024 m. gruodžio 30 d., <https://www.teise.pro/index.php/2024/12/30/v-a-vaicaitis-ar-konstitucijoje-numatyta-seimos-kurimo-samprata-priestarauja-konstitucijai-2024-12-18-d-konstitucinio-teismo-nutarimo-komentaras>. Pastaba dėl žodžio „dialogas“ etimologijos. Pasak Davido Bohmo, galbūt autoritetingiausio apie dialogą rašiusio sąmonės (ir ne tik) filosofo, graikiškos kilmės žodyje „dialogas“ „Logos reiškia „žodį“ arba, manytume mūsų atveju, „žodžio reikšmę“. O *dia* reiškia „per“ – tai nereiškia dviejų. Dialogas gali būti tarp bet kokio skaičiaus žmonių, ne tik dviejų. Net vienas asmuo gali jausti palaiką dialogą su savimi, jei yra dialogo dvasia. Vaizdiny, kurį siūlo ši žodžio vedyba, yra prasių srautas, tekantis mūsų tarpe, per mus ir tarp mūsų. Tai padaro galimu prasmės srautą visoje grupėje, iš kurios atsiras kažkoks naujas supratimas.“ (*Logos means 'the word' or in our case we would think of the 'meaning of the word'. And dia means 'through' – it doesn't mean two. A dialogue can be among any number of people, not just two. Even one person can have a sense of dialogue within himself, if the spirit of the dialogue is present. The picture of image that this derivation suggests is of a stream of meaning flowing among and through us and between us. This will make possible a flow of meaning in the whole group, out of which will emerge some new understanding.*) David Bohm, *On Dialogue* (London; New York: Routledge, 2003), 6, <https://desertcreekhouse.com.au/texts/ondialogue.pdf>.

18 Ne „siauroje apimtyje“, bet pacituotasis tekstas neredaguotas kalbos redaktoriaus.

19 O paklauskime, kiek kartų teisinė valstybė minima Konstitucijoje? Aha, vieną. O demokratija? Aštuonis, bet, neskaiciuojant pakartojimų, tik tris: penkis kart – ten, kur nurodoma, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika, dukart – ten, kur minimi „demokratiškai išrinkti atstovai“, ir viena kart – Seimo nario priesaikos tekste (be paaiškinimų). Publikacijų apie EŽTT (ir kitų ne nacionalinių teismų) indėlį į teisės viešpatavimo sampratą yra per akis. Žr., pvz.: Geranne Lautenbach, *The Concept of the Rule of Law and the European Court of Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2013); Geert De Baere, Jan Wouters (eds), *The Contribution of International and Supranational Courts to the Rule of Law* (Cheltenham, Northampton, 2015). Nekuklu, bet štai dar vienas (trumpesnis) tekstas: Egidijus Kūris, „On the Rule of Law and the Quality of the Law: Reflections of the Constitutional-Turned-International Judge“, *Teoría y realidad constitucional* 42 (2018): 131–159.

20 Keturiolika angliškame ir prancūziškame tekstuose (skaiciuojant artikelius ir prielinksnius).

21 Arba „teisės“, t. y. bet kokio taikomo teisės akto plačiau žodžio „įstatymas“ prasme; tas aktas nebūtinai turi būti norminis – „teisės“ gali būti ir susiklosčiusi teismų praktika, kuri daro jos taikymą nuspėjamą.

22 EŽTT 1996 m. birželio 25 d. sprendimas byloje *Amuur prieš Prancūziją*, Nr. 19776/92, 50 punktas (angl. *In laying down that any deprivation of liberty must be effected "in accordance with a procedure prescribed by law", Article 5 para. 1 (art. 5-1) primarily requires any arrest or detention to have a legal basis in domestic law.*

„nuorodų“ į demokratiją? Negi tai, kad žodžio „demokratija“ nėra Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje (teisė į laisvus rinkimus), reiškia, kad jis – ne apie demokratiją? EŽTT mano kitaip²³.

Siūlymą Konstituciją aiškinti ne pagal ekstranacionalinius pavyzdžius būtų neteisinga nurašyti kaip perdėtą parapiinį patriotizmą. Jame yra svarbi mintis: jei, aiškinant Konstituciją, vadovaujamasi EŽTK, gal šioji ima atlikti Konstitucijos vaidmenį, net tampa viršesne už ją? Lakoniška Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostata „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“²⁴ įtvirtinamas Konstitucijos viršenybės principas, reiškiantis, kad Konstitucija nepripažįsta viršesnės už ją teisės²⁵. Vis dėlto į Konvenciją dažnai žvelgiama kaip į konstituciją (ar jos analogą), ji net vis dažniau taip pavadinama. Šiame straipsnyje laikomasi požiūrio, kad Konvencija *nėra konstitucija*, juolab *nėra viršesnė už ją*, bet tai nereiškia, kad, aiškinant Lietuvos Respublikos Konstituciją, reikia ignoruoti

*However, these words do not merely refer back to domestic law; like the expressions “in accordance with the law” and “prescribed by law” in the second paragraphs of Articles 8 to 11 (art. 8-2, art. 9-2, art. 10-2, art. 11-2), they also relate to the quality of the law, requiring it to be compatible with the rule of law, a concept inherent in all the Articles of the Convention.; pranc. En exigeant que toute privation de liberté soit effectuée « selon les voies légales », l'article 5 par. 1 (art. 5-1) impose, en premier lieu, que toute arrestation ou détention ait une base légale en droit interne. Toutefois, ces termes ne se bornent pas à renvoyer au droit interne; tout comme le membre de phrase « prévue par la loi » du paragraphe 2 des articles 8 à 11 (art. 8-2, art. 9-2, art. 10-2, art. 11-2), ils concernent aussi la qualité de la loi; ils la veulent compatible avec la prééminence du droit, notion inhérente à l'ensemble des articles de la Convention.). Visi EŽTT aktai prieinami HUDOC duomenų bazėje EŽTT interneto svetainėje: <https://hudoc.echr.cor.int>. Konvencijos tekstai anglų ir prancūzų kalbomis kai kur skiriasi. Tai sudaro keblumų ieškant „bendro vardiklio“, ypač tada, kai EŽTT sprendimas rengiamas vienu metu abiem kalbomis: kadangi abu variantai turi vienodą galią, ieškoma abiem tinkančių formuluočių. Citatą bandyta priderinti prie oficialaus vertimo į lietuvių kalbą (apie su juo susijusius nepatogumus užsiminta 4 išnašoje, *supra*), todėl laužtiniuose skliaustuose teko įrašyti formuluotes, atitinkančias angliškąsias ar prancūziškąsias, vartojamas nurodytuose (ir kituose) EŽTK straipsniuose.*

- 23 EŽTT 1987 m. kovo 2 d. sprendimas byloje *Mathie-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*, Nr. 9267/81, 47 punktas.
- 24 Kablelio trūksta pačios Konstitucijos tekste, bet šiai pirmokiškai skyrybos klaidai ištaisyti reikėtų referendumo. Dalia Gudavičiūtė, „Dėl kablelio Lietuvos Konstitucijoje – neeilinė situacija: reikėtų referendumo“ 2024 m. spalio 25 d., <https://www.lrytas.lt/lietuovsdiena/aktualijos/2024/10/25/news/del-kablelio-lietuovs-konstitucijoje-neeilinė-situacija-reiketu-referendumo-34778352>. Konstitucijos tekste yra ir daugiau kalbos klaidų, neuoseklios ir netikslios terminijos, sunkiai suvokiamų konstrukty, loginių prieštaravimų ir dar kai ko, kas verčia skęsti rankomis, bet tai būtų atskira tema. Tai nestebina, nes „naujas projekto variantas“ buvo parengtas „per 3 dienas ir naktis“, kai jau atrodė, kad išvis nebus parengtas. Vytautas Sinkevičius, „1992 m. Konstitucijos rengimas: to laikotarpio užrašų fragmentai“, iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmis: patirtis ir iššūkiai*, E. Kūris (moksł. red.) (Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012), 26. Kitas rengėjas nurodo šešias dienas, taip pat tai, kad jį rengė tik trys žmonės. Juozas Žilys, „Kelias į Lietuvos Respublikos Konstituciją: pagrindiniai teisiniai politiniai ženklai“, *Nepriklausomybės sąsiuviniai* 2 (2012): 23.
- 25 Yra viena anomalija – hiperaktyvistinis Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas, kuriame atrasti keturi „virškonstituciniai“ aktai, apie vieną iš kurių buvo sužinota tik praėjus keleriems metams po Konstitucijos priėmimo ir įsigaliojimo. Plačiau žr. Egidijus Kūris, „Doctrinal Experimenting with the Constitution in Lithuania: On the Structure of the Constitution, the Non-Amendability of Constitutional Provisions, and the Legal Force of ‘Pre-Constitutional’ Acts“, *Review of Central and East European Law* 48 (2023): 95–133. Visi Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai dėl nutarimų išaiškinimo, taip pat visi sprendimai, priimti iki 2014 m. (išskyrus dalį procesinių, kurie nėra Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai), yra prieinami Teisės aktų registre: www.e-tar.lt; sprendimai, priimti po 2014 m., yra prieinami Konstitucinio Teismo interneto svetainėje: <https://lrkt.lt> (o sprendimai dėl Konstitucinio Teismo nutarimų išaiškinimo – ir Teisės aktų registre).

Konvenciją ir EŽTT jurisprudenciją. Pripažįstant „Konstitucijos hermeneutinio savipakankamumo“²⁶ metodologinį prasmingumą (aš jį pripažįstu), negalima sutikti su tuo, jog jis pateisina ar pagrindžia skeptišką, juolab nihilistinį požiūrį į ekstranacionalinę teisę, t. y. tokią teisę, kurios kilmės šaltinis yra už valstybės ribų, kaip konstitucinės teisės aiškinimo šaltinį. Suabsoliutintam (pavadinkime taip) „hermeneutiniam“ požiūriui tenka prieštarauti keliais aspektais.

Pirma, nėra taip, kad ekstranacionalinis teisinis reguliavimas negali būti valstybės teisės dalis. Dar ir kaip gali. Tai būdinga monistine valstybių vidaus ir tarptautinės teisės santykio samprata grindžiamoms teisės sistemoms. Lietuvos teisės sistema yra monistinė. Ji apima nacionalinę teisę, bet įsileidžia ir ekstranacionalinę. Ekstranacionaliniai aktai yra Seimo ratifikuotos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, kurios, kaip *expressis verbis* nustatyta Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje, yra „sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“. Tai pasakyтина ir apie Konvenciją, o *per extensionem* – ir apie EŽTT jurisprudenciją, aiškinančią Konvencijos ir jos protokolų nuostatas. Konvencijos teisė yra ir Lietuvos Respublikos teisė, nors ir ne jos nacionalinė teisė; ji yra Lietuvos Respublikos teisės sistemos ekstranacionalinis elementas, kurio internalizavimą yra sankcionavusi pati Konstitucija. Lietuvos Respublikos teisės sistemos dalis yra ir ES teisė (Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 straipsnis), kuri yra ekstranacionalinės kilmės (žinoma, jei nesureikšminame kaip neva lemiamos tos aplinkybės, kad ji yra kuriama dalyvaujant ir Lietuvos institucijoms arba ES pareigūnams iš arba nuo Lietuvos). Net jei siūlymas Konstituciniam Teismui ignoruoti ekstranacionalinę teisę apsiribotų tik ta jos dalimi, kuri nepatenka į Lietuvos Respublikos teisės sistemą (Lietuvos Respublikos ne-saistančiomis tarptautinėmis sutartimis ar tarptautinių institucijų sprendimais, kitų valstybių norminiais aktais ar teismų jurisprudencija), jis vis tiek pernelyg radikalus, nes yra nukreiptas prieš Lietuvos konstitucinės teisės praturtinimą pasaulio patirtimi. Juk raginama izoliuotis nuo pasaulio jurisprudencinės patirties kaip kažko nerelevantiško savos Konstitucijos aiškinimui²⁷.

26 Mesonis, *loc. cit.*, 2 išnaša, *supra*. Kitokį konstitucinės hermeneutikos pagrindimą žr.: Vaidotas A. Vaičaitis, *Hermeneutinė teisės samprata ir konstitucija* (Vilnius: Justitia, 2009).

27 Pabandykime įsivaizduoti, kas būtų, jei Teismas nebūtų sėmęsis įkvėpimo iš pasaulio patirties, neperėmęs iš svetur mus pasiekusių teisinių idėjų. Kaip jis būtų aiškinęs tokius konstitucinius konstruktus kaip „teisinė valstybė“, „konstitucinė kontrolė“, „teismų nepriklausomumas“, „privatumas“, „orumas“, „šeima“ ir kt.? Ką jau kalbėti apie bendrųjų teisės sąvokų, kaip, pvz., „kodifikacija“, „subjektinė teisė“, „teisinė pareiga“ ar „teisinis santykis“, vartojimą. Atsiribojus nuo pasaulio patirties, galima būtų prirašyti savų samprotavimų. Tarp jų galėtų būti kad ir toks: „Reikalavimas baudžiamosios bylos tyrimu nežeminti žmogaus orumo dėl kategoriškos formos yra neįvykdomas, nes pats teisingumo vykdymas <...> yra sąmoningas ir teisėtas teisiamojimo orumo žeminimas, juk viešai, remiantis įstatymu, pripažįstami tam tikri to asmens netinkamumo gyventi visuomenėje faktai (nužudymas, vagystė)“. Arba štai toks: „Nėštumas – ypatinga moters savanoriškai prisirišama pareiga visuomenei. Ir tuo metu, kai vykdo šią pareigą, moteris įgyja išskirtinių teisių.“ O gal toks: „Kai kodifikuoto įstatymo normos prieštarauja nekodifikuoto įstatymo normoms, galioja kodifikuotojo normos.“ O galbūt net ir toks: „asmuo, sėdintis ant suoliuko miesto aikštėje, yra teisės subjektas, o asmuo, kuris eina per pėsčiųjų perėją, jau yra ne tik teisės subjektas, bet ir konkretaus teisinio santykio subjektas (nes jis naudoja savo subjektine pirmumo teise pereiti gatvę laikydamasis tam tikrų teisės normų reikalavimų, kurie jį įpareigoja pereiti gatvę ne bet kurioje vietoje, o būtent pėsčiųjų perėjoje)“. Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija: vadovėlis* (3-ias leidimas) (Vilnius, Justitia, 2009), 174, 180, 297 ir 431–432. Šios atseit teisinės, o iš tikrųjų namudinės

O vertinant iš teisės teorijos pozicijų šis siūlymas rodo nenorą matyti skirtumą tarp dviejų kategorijų – teisės šaltinio ir teisės aiškinimo šaltinio. Ekstranacionalinė teisė, taigi ir ne Lietuvos teismų jurisprudencija, nėra Lietuvos Respublikos konstitucinės teisės šaltinis, bet ji yra jos aiškinimo šaltinis. Suabsoliutinus „hermeneutinį“ požiūrį, šis skirtumas ištrinamas: teisės aiškinimo šaltinio kategorija suplakama su jai netapacia teisės šaltinio kategorija. Negana to, šitaip yra neigiama pati lyginamojo teisės aiškinimo metodo naudojimo konstitucinėje jurisprudencijoje galimybė. Tiesa, negalima nematyti, kad kai kurių Vakarų teisės tradicijos valstybių teismų praktikoje ištis yra stipriai išsiskyniusi izoliacionistinė nuostata, jog, aiškinant savąją konstituciją, nedera remtis svetima teise (įskaitant teismų jurisprudenciją)²⁸. Vis dėlto šiai nuostatai yra oponuojama, kai kada ir sėkmingai pasipriešinama²⁹. Net į aukščiausio laipsnio konstitucinį natyvizmą linkusiose šalyse daug šalininkų, taip pat ir tarp aukštųjų teisėjų, sulaukia požiūris, jog tų valstybių teismai turi rodyti „deramą pagarbą žmonijos nuomonėms“³⁰, palaikyti jurisprudencijų dialogą, nes tai naudinga pačių tų valstybių teisei.

Šiame straipsnyje, skirtame tik vienam teisėjų dialogo aspektui, atspirties taškas yra tas, kad, patinka tai kam nors ar ne, dialogas tarp valstybių ir tarptautinių (supranacionalinių) jurisprudencijų vyko, vyksta ir vyks ir (nors kai kuriose valstybėse daugėja polinkio į izoliacionizmą požymių) kol kas nematyti jėgos, kuri būtų tokia stipri, kad šį dialogą eliminuotų iš dabartinės Europos (gal ir pasaulio) jurisprudencijos raidos. Be to, nėra nė tokio poreikio. Kalbant apie konstitucinius teismus, ekstranacionalinės patirties perėmimas rodo jurisprudencijų konvergenciją, kuri, be abejo, galima tik iki tam tikros ribos. Į

sermėginės išminties ilgus metus buvo mokomi teisės studentai, gal net vienas kitas būsimasis Konstitucinio Teismo teisėjas. Jei jie gerai jai įsisavino, mūsų teisės laukia šviesi ateitis. Gelbėkitės, kas galite.

- 28 Pvz. (ir pirmiausia), JAV. Polemiką žr., pvz.: Ernest A. Young, „Foreign Law and the Denominator Program“, *Harvard Law Review* 119 (2005): 148–167; Stephen Yeazell, „When and How U.S. Courts Should Cite Foreign Law“, *Constitutional Commentary* 26 (2009): 59–74; Stephen A. Simon, „The Supreme Court’s Use of Foreign Law in Rights Cases“, *Journal of Law and Courts* 1 (2013): 279–301; Eugene Volokh, „Foreign Law in American Courts“, *Oklahoma Law Review* 66 (2014): 219–243; Jonathan L. Entin, „Use of Foreign Law by the U.S. Supreme Court“, iš *The Culture of Judicial Independence in a Globalised World*, S. Shetreet, W. MacCormack (eds), (Leiden, Boston: Brill/Nijhoff, 2016), 219–232. Apie skirtingus požiūrius ES valstybėse žr.: Maarten Feteris, „Roadmap on Comparative Law in the Case-Law and Practice of the Supreme Courts of the EU“, *Utrecht Law Review* 17 (2021): 6–19.
- 29 JAV Aukščiausiasis Teismas *Roper* byloje mirties bausmės taikymą nepilnamečiams pripažino antikonstituciniu. *Roper v. Simmons*, 25 S. Ct. 1183 (2005). Citata iš Teismo, t. y. teisėjų daugumos, nuomonės (teisėjas Anthony’is Kennedy’is): „Nors pasaulio bendruomenės nuomonė ir nelemia mūsų rezultato, ji gerbtinai ir reikšmingai patvirtina mūsų pačių išvadą“ (*The opinion of the world community, while not controlling our outcome, does provide respected and significant confirmation for our own conclusions*). O štai citata iš teisėjo Antonino Scalia’os atskirosios nuomonės (prie kurios prisijungė teisėjai Williamas Rehnquistas ir Clarence’as Thomasas): „Nors mūsų piliečių pažiūros yra iš esmės nesvarbios Teismo šios dienos sprendimui, kitų šalių ir vadinamosios tarptautinės bendruomenės pažiūroms tenka centrinė platforma“ (*Though the views of our own citizens are essentially irrelevant to the Court’s decision today, the views of other countries and the so-called international community take center stage*).
- 30 R. Bader Ginsburg (su M. Hartnett ir W. W. Williams), *Mano žodžiai*, vertė V. Jėčienė (Vilnius: Alma littera, 2022), 336–349. Kito JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjo, besilaikiusio to pačios krypties, požiūrį žr.: Stephen Breyer, *The Court and the World: American Law and the New Global Realities* (New York: Vintage Books, 2016). Pastaruoju metu vis daugiau požymių, kad ši kurį laiką ryškėjusi tendencija gali būti netvari.

šią konvergenciją veda daug kelių. Jų įvairovė neapsiriboja jurisprudencijų dialogu *per se*, bet apima keitimąsi įžvalgomis mokslinėse konferencijose ir per konstitucinių teismų susitikimus, konstitucinės teisės problemų svarstymą tarptautinių organizacijų renginiuose, kitus teisėjų profesinius kontaktus (taip pat ir neformalius), patirties sklaidą skaitmeninėse duomenų bazėse ir per tokius „tarpininkus“ kaip Europos komisija „Demokratija per teisę“ ir kt. Kad ir kokias formas įgautų teisėjų dialogas, jo galutinis tikslas yra (ar bent laikoma, kad yra) jurisprudenciniai mainai. O mainai yra mainai tikrąja šio žodžio prasme tik jei jie yra abipusiai. Tam, kad EŽTT ir konstitucinės jurisprudencijos mainai būtų abipusiai, konstituciniai teismai savąją teisę turi aiškinti vengdami jos priešpriešos su Konvencija, o EŽTT – atsižvelgti į jų jurisprudenciją. Ar tai visada pavyksta? Ne.

Negalima nepripažinti, jog konstitucinės teisės srityje (ir ne vien joje) jurisprudenciniai mainai nebūtinai yra lygiaverčiai, t. y. tokie, kai kiekviena šalis gauna daugmaž tiek pat, kiek duoda. Jie ir negali būti lygiaverčiai, nes skiriasi valstybių konstitucinės (ir ne vien konstitucinės) jurisprudencijos lygis, o konstitucionalizmą vienijančių idėjų – teisės viešpatavimo, žmogaus teisių ir demokratijos – standartai vienu valstybių teisėje įsitvirtino daug vėliau nei kitų, kurios juos be esminių pakeitimų perėmė iš jais jau besivadovavusiųjų. O konstitucinių teismų ir tarptautinių (supranacionalinių) teismų jurisprudenciniuose mainuose pirmieji doktrininės idėjas iš antrųjų perima dažniau nei antrieji iš pirmųjų. Ir vis dėlto dialogas vyksta abiem kryptimis. Nėra taip, kad EŽTT būtų tik davėjas ir nebūtų gavėjas; kai kurias idėjas jis pasiskolino iš valstybių narių konstitucinių ir kitų teismų ir išplėtojo. Tiesa, konstitucinių teismų poveikį EŽTT jurisprudencijai ne visada lengva identifikuoti. Jis reiškiasi ne vien per idėjų tiesioginį perteikimą ir perėmimą, bet ir per jų kontekstualizavimą, informacijos apie platesnį – istorinį, politinį, socialinį, ekonominį, kultūrinį ir, be abejo, teisinį – kontekstą, kuriame veikia valstybių narių teismai, sklaidą iš tų valstybių į EŽTT. Perprasdamas šį platesnį kontekstą (jei pavyksta), EŽTT geriau suvokia *realias* problemas, su kuriomis susiduria valstybės narės, kurių teismams tenka priimti sprendimus, vėliau galinčius tapti patikros dalyku Strasbūre. Tokia informacija gali turėti reikšmės paties EŽTT jurisprudencijai, kuri be deramos atožvalgos į faktinę situaciją liktų tik abstrahuota knyginė išmintimi, *library law* – rinkiniu patrauklių ir sklandžiai suformuluotų doktrininių nuostatų, kurios, jas mėginant įgyvendinti, ne padėtų spręsti realias problemas, o jas dar labiau pagilintų ar prikurtų naujų. Ar visada pakanka tokios atožvalgos? Ne. Bet idealai nepasiekiami pagal apibrėžimą.

2. Konvencijai draugiškas Konstitucijos aiškinimas

Viena iš labiausiai matomų EŽTT ir konstitucinių teismų jurisprudencijų dialogo apraiškų yra tai, kad pastarieji, aiškindami savąsias konstitucijas, remiasi EŽTT jurisprudencija. Tai pasakytina ir apie Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą. Jo aktuose nuorodų į

EŽTT sprendimus atsirado pačioje veiklos pradžioje³¹, dar iki EŽTT išnagrinėjant pirmąją bylą prieš Lietuvą³². Nuorodų gausėjo. Nuo 2016 m. Konstitucinio Teismo nutarimų motyvuojamosiose dalyse dažnai būna atskiri skyriai, kuriuose pateikiami EŽTT jurisprudencijos atitinkamu klausimu fragmentai ar net apibendrinimas. Tai rodo Teismo principinę metodologinę nuostatą Konstituciją aiškinti Konvencijai draugišku būdu (angl. *in a Convention-friendly manner*; pranc. *d'une manière respectueuse de la Convention*): nors EŽTK galia Lietuvos Respublikos teisės sistemoje yra žemesnė už Konstitucijos, Konstitucijos nuostatos aiškinamos, jei ir kiek įmanoma, taip, kaip jų atitikmenis Konvencijoje aiškina EŽTT. Prie teiginio apie Konvencijos galią dar teks grįžti.

Formaliai nėra pagrindo teigti, kad, jei nebūtų EŽTT jurisprudencijos, iš kurios Konstitucinis Teismas gali pasisemti įkvėpimo, jis atitinkamas Konstitucijos nuostatas būtų išaiškinęs kaip nors kitaip. Bet kai ji yra, alternatyvaus, juolab priešingo, aiškinimo galimybė labai sumažėja, net jei Konstitucinio Teismo aktuose į ją nedaroma nuorodų. Daromos nuorodos ar ne, Teismo išdėstytos doktrininės nuostatos, atkartojančios panašias ar net visai tokias pačias EŽTT doktrininės nuostatas, yra Lietuvos *autentiškos* oficialiosios konstitucinės doktrinos dalis, net jei jos buvo įkvėptos EŽTT jurisprudencijos. Jos, nors iš pradžių suformuluotos kaip ekstranacionalinės, buvo pasiskolintos ir paverstos nacionalinės oficialiosios konstitucinės doktrinos savastimi. Neatsitiktinai Konstitucinio Teismo aktuose EŽTT jurisprudencija *expressis verbis* vadinama Lietuvos konstitucinės teisės *aiškinimo*, bet *ne pačios konstitucinės teisės* šaltiniu: „Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui“³³. Sąvoka „Lietuvos teisė“ čia apima ir ordinarinę, ir konstitucinę teisę. Tad pacituotąją tezę galima patikslinti: kalbant apie konstitucinę teisę, EŽTT jurisprudencija yra „tik“ jos *aiškinimo*

31 Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas (nuoroda į EŽTT 1984 m. birželio 28 d. sprendimą byloje *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7819/77 ir 7878/77). Nuoroda į pačią Konvenciją (jos Pirmąjį protokolą) pasirodė anksčiau, Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarime.

32 EŽTT 1999 m. kovo 2 d. sprendimas dėl peticijos priimtino *Falkauskas ir Kamantauskas prieš Lietuvą*, Nr. 45012/98. Dar anksčiau sprendimų yra priėmusi Europos Žmogaus Teisių Komisija, pirmasis – 1997 m. sausio 15 d. sprendimas dėl peticijos priimtino *Macionienė prieš Lietuvą*, Nr. 32104/96. Ir vėl pasiklysta vertime. Konvencijos vertime į lietuvių kalbą EŽTT aktai, kuriais byla išnagrinėjama iš esmės, vadinami sprendimais, o tie, kuriais atmetamos peticijos, – nutarimais. Tokią atvirkščią terminiją vartoja ir Konstitucinis Teismas. Lietuvos vidaus teisėje yra priešingai: išnagrinėjęs bylą iš esmės, Konstitucinis Teismas priima nutarimą, o jei prašymas nepriimamas – sprendimą. Šiame straipsnyje EŽTT sprendimai, priimti išnagrinėjus bylą iš esmės, ir vadinami sprendimais (angl. *judgment*, pranc. *arrêt*), o sprendimai, kuriais atmetamos peticijos (angl. *decision*, pranc. *décision*), vadinami dantis, vartojamas ir šiame straipsnyje. Bet tai netiksliai sąvoka – Lietuvos teisėje ji reiškia visai ką kita (Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalis; Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimas). Turėtų būti ne „peticija“, o „prašymas“ – taip vadinami kreipimaisi į Konstitucinį Teismą (išskyrus prašymus pateikti išvadą, kurie vadinami paklausimais).

33 Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas (kableliai atsirado vėliau, Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime). Nuo 2017 m. ši formuluotė Konstitucinio Teismo nutarimuose pasirodo retai, gal dėl to, kad jų motyvuojamosiose dalyse atsiranda atskiri skyriai, kurių pavadinimuose yra nurodoma, kad juose pateikiama „bylai aktuali EŽTT jurisprudencija“.

šaltinis, o ordinarinės teisės atžvilgiu ji yra ne tik teisės aiškinimo, bet ir *pačios teisės* šaltinis, nes Konvencija ir ją aiškinanti EŽTT jurisprudencija yra internalizuota Lietuvos Respublikos teisės sistemoje³⁴. Pacituotoji tezė iš esmės tinka ir kitai ekstranacionalinei teisei, įskaitant ir tarptautinių (supranacionalinių), ir kitų valstybių teismų jurisprudenciją, kuri irgi gali tapti Lietuvos teisės, taip pat ir konstitucinės, aiškinimo šaltiniu³⁵. Kelių, kuriais teisinės idėjos iš svetur pasiekia Konstitucinį Teismą, kad būtų perimtos, yra daugybė, nes, kaip minėta, teisėjų dialogas reiškiasi įvairiomis formomis³⁶.

Bylose, kuriose Konstitucinis Teismas semiasi įkvėpimo iš EŽTT jurisprudencijos, šioji retai nurodoma (jei apskritai nurodoma) kaip svarbiausias argumentas, nulemiantis konstitucinės justicijos bylos baigtį. Veikiau ji pateikiama kaip platesnis teisinis kontekstas³⁷. Vis dėlto EŽTT doktrininės nuostatos paversti nacionalinės oficialiosios konstitucinės doktrinos dalimi ypač „patogu“, jei numatoma konstitucinės justicijos bylos baigtis³⁸ *bent iš dalies*

34 Tiesa, Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje laikomasi požiūriu, kad baudžiamosios teisės, kitaip nei civilinės, srityje Konvencijos nuostatos nėra visiškai internalizuotos (išvadoje šis terminas nevartojamas) tol, kol nėra perkeltos į nacionalinį įstatymą. Šio požiūrio kritiką žr.: Vilenas Vadapalas, „Opinion of the Constitutional Court of Lithuania in the Case Concerning the Conformity of the European Convention on Human Rights with the Constitution of Lithuania“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 55 (1995): 1077–1094. Savo vėlesnėje jurisprudencijoje Konstitucinis Teismas šiuo požiūriu nesivadovavo; juo nesivadovavo ir kiti teismai, tiesiogiai taikę Konvenciją.

35 Pacituotoji tezė buvo išplėsta Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarime (ir vėliau ne kartą kartota): „Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo <...> jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui. Tai pasakytina ir apie Europos Bendrijų Teisingumo Teismo [tuometinis pavadinimas] ir Europos Bendrijų Pirmosios instancijos teismo [tuometinis pavadinimas] jurisprudenciją.“ Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje nėra analogiškos eksplikitinės tezės apie kitų valstybių teismų sprendimus kaip Lietuvos teisės aiškinimo šaltinius, tačiau Konstitucinis Teismas neretai pripažįsta jų pavyzdžio galią ir į juos orientuojasi, kai kada savo nutarimuose jiems net paskiria atskirus skyrius.

36 Asmeninė pastaba. Tezė „Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui“ buvo pasiūlyta teisėjo, kuris ją suformulavo po neformalaus pokalbio su kolega iš Vengrijos Konstitucinio Teismo, kurio jurisprudencijoje ji (išsakyta kitais žodžiais) jau buvo įtvirtinta.

37 Išimtis – Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutarimas. Jame antikonstituciniu pripažintas Civiliniame kodekse įtvirtintas reguliavimas ta apimtimi, kuria partnerystė buvo galima tik tarp skirtingų lyčių asmenų, taip pat šio kodekso nuostata, į neapibrėžtą ateitį nukėlusį „normų dėl bendro gyvenimo neįregistruvusių santuokos“ įsigaliojimą – susiejusi jį su partnerystės įregistravimo tvarką turinčio įstatymo įsigaliojimu. Ta ateitis taip ir neatėjo, nes Seimas per ketvirtį amžiaus nepriėmė tokio įstatymo. To nutarimo motyvuojamosios dalies pirmieji penki skyriai yra: I. Ginčijamas teisinis reguliavimas; II. Europos Tarybos teisės aktuose įtvirtintas teisinis reguliavimas ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija; III. Europos Sąjungos teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija; IV. Užsienio valstybių konstitucinių teismų jurisprudencija; V. Konstitucijos nuostatos ir oficialioji konstitucinė doktrina. Keista seka. Paprastai nutarimuose po ginčijamo (ir susijusio) reguliavimo pristatomos Konstitucijos ir oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, o ekstranacionalinė teisė – po to. Tokia seka pila vandenį ant malūno tų, kurie kritikuoja Teismą už tai, kad šis ekstranacionalinį reguliavimą (ir jurtį, kurios jis grindžiamas ir kurios, kritikų nuomone, net nėra Lietuvos visuomenės vertybės) iškelia virš Konstitucijos. Šiuo nutarimu padėtas pagrindas vienos lyties asmenų įregistruotų sąjungų pripažinimui šeima; jis atsidurs pačiame „kultūros karų“ centre. Turint tai galvoje, toks jo motyvuojamosios dalies skyrių išdėstymo eiliškumas vertintinas kaip atsidaręs dėl trumparegiško neapsižiūrėjimo – net jei sutinkama (o aš sutinku) su nutarimo argumentais ir bylos baigtimi.

38 Tai, kad bylos nagrinėjimo baigtis būna numatoma (be abejo, ne visada), nereiškia, kad be išlygų priimama garsioji Jeromėo Franko tezė, jog teismai daugumą sprendimų priima tarsi žengdami atgal: pirma padaro

sutampa su EŽTT nagrinėtų bylų, į kurias orientuojasi (ar net kuriomis tiesiogiai remiasi) Konstitucinis Teismas, baigtimi³⁹. Šiame kontekste paminėtinas Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutarimas. Toje konstitucinės justicijos byloje Konstitucijai neprieštaraujančia buvo pripažinta Antstolių įstatymo nuostata, kad Lietuvos antstolių rūmų veikla finansuojama iš antstolių mokamų įmokų. Įmokos buvo susietos su antstolio veikla besiverčiančio asmens privaloma naryste rūmuose. Asmuo, kurio bylą nagrinėjantis teismas kreipėsi į Konstitucinį Teismą, siekė jų nemokėti ir dėl to ginčijo patį narystės privalomumą. Konstitucinis Teismas kaip vieną iš tiriamos nuostatos atitiktį Konstitucijai pagrindžiančių argumentų nurodė tai, kad EŽTT jurisprudencijoje „laisvas profesijas [taigi ir antstolio profesiją] reguliuojančios institucijos“, įsteigtos įstatymu siekiant reguliuoti tas profesijas ir šitaip užtikrinti viešąjį interesą, nelaikomos Konvencijos 11 straipsnio prasmę atitinkančiomis organizacijomis, todėl valstybė gali nustatyti pareigą jos reguliuojama profesine veikla besiverčiantiems asmenims būti atitinkamos institucijos nariu. Šitaip Konvencijos 11 straipsnį, kuriame įtvirtinta susirinkimų ir asociacijos laisvė⁴⁰, aiškinanti doktrina buvo pasiskolinta ir internalizuota kaip paties Konstitucinio Teismo doktrina, kurioje aiškinama Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta asociacijų laisvė. Nutarime pasiremta dviem EŽTT sprendimais: vienas dar 1981 m. buvo priimtas byloje, kurioje nebuvo nustatyta Konvencijos 11 straipsnio pažeidimo⁴¹, o kitu kaip nesuderinami *ratione materiae* su Konvencijos nuostatomis buvo atmesti pareiškėjo skundai pagal Konvencijos 11 ir 14 straipsnius⁴².

preliminarią išvadą, o paskui ieško argumentų jai pagrįsti (*Judicial judgments, like other judgments, doubtless, in most cases are worked out backward from conclusion tentatively reached*). J. Frank, *Law and the Modern Mind* (London: Steven & Sons Limited, 1949).

- 39 Su savaimė suprantama išlyga, kad EŽTT, kitaip nei konstituciniai teismai, nėra „normų teismas“ – jis tiria ne reguliavimą *in abstracto*, bet teisės taikymą. Bet tiltai nėra sudeginti, Didžioji kinų siena nepastatyta, kartais ima ir įvyksta osmosas. Tirdamas teisės taikymą, EŽTT negali nematyti, kokia teisė buvo pritaikyta. Todėl jis ne taip jau retai pasiunčia žinią valstybėms atsakovėms apie tai, kaip vertina atitinkamą jų teisės aktuose įtvirtintą reguliavimą. Tokią žinią, ir net labai aiškia, galima perskaityti EŽTT sprendimuose, priimtuose „lietuviškoje“ byloje – 2018 m. sausio 30 d. sprendime byloje *UAB Sekmadienis prieš Lietuvą*, Nr. 69317/14, ir 2023 m. sausio 23 d. sprendime byloje *Macatė prieš Lietuvą* [DK], Nr. 61435/19. Juose EŽTT formaliai nepateikė eksplisitinio Lietuvos Respublikos įstatymų įvertinimo, bet iš argumentavimo visumos ir bylų baigties galima suprasti, jog tas reguliavimas vertinamas kaip neproporcingai varžantis saviraiškos laisvę ar bent sudarantis tam tvirtas prielaidas (taip tą sprendimą perskaitė ir Konstitucinis Teismas – žr. jo 2024 m. gruodžio 18 d. nutarimą). Tokio paties pobūdžio žinia, tik visai neužmaskuota, buvo pasiųsta Turkijai dėl jos įstatymų, pagal kuriuos asmenį, įtariamą priklausymu uždraustai (antivalstybinei) organizacijai, galima buvo sulaikyti *in flagrante delicto* pagrindu (tokia superplati sąvokos *in flagrante delicto* interpretacija buvo aprobuota Turkijos teismų). Žr., pvz., EŽTT 2020 m. kovo 3 d. sprendimą byloje *Baş prieš Turkiją*, Nr. 66448/17; 2021 m. lapkričio 23 d. sprendimą byloje *Turan ir kiti prieš Turkiją*, Nr. 75805/16 ir dar 426 peticijos; 2022 m. rugsėjo 13 d. sprendimą byloje *Başer ir Özcelik prieš Turkiją*, Nr. 30694/15 ir 30803/15. Galiausiai Konvencijoje įtvirtintų teisių pažeidimas gali kilti iš paties reguliavimo (*ex lege*). Žr., pvz., EŽTT 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimą byloje *Roman Zakharov prieš Rusiją* [DK], Nr. 47143/06; 2022 m. kovo 15 d. sprendimą byloje *Grzędziec prieš Lenkiją* [DK], Nr. 43572/18; 2024 m. spalio 22 d. sprendimą byloje *Kobaliya ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 39446/16 ir dar 106 peticijos.
- 40 Kas kaip nori, tas taip ir išverčia. ES Pagrindinių teisių chartijos 12 straipsnio pavadinimas išverstas kaip „Susirinkimų ir asociacijų laisvė“ (OL 2016/C 202/02). O EŽTK 11 straipsnio pavadinimo vertime – vienaskaita.
- 41 EŽTT 1981 m. birželio 23 d. sprendimas byloje *Le Compte, Van Leuven ir De Meyere prieš Belgiją* [Plen.], Nr. 6878/75 ir 7238/75.
- 42 EŽTT 2001 m. balandžio 3 d. sprendimas dėl peticijos priimtino O. V. R. *prieš Rusiją*, Nr. 44319/98.

Bylų baigties sutaptis yra dar tvirtesnė doktrinų sutapties prielaida tada, kai EŽTT byla, kuria nusprendžia remtis Konstitucinis Teismas, buvo prieš Lietuvą, juolab jei joje buvo kilęs klausimas dėl reguliavimo, kuris ginčijamas Konstituciniame Teisme. Konstitucinio Teismo nutarime, priimame vieno teismo inicijuotoje byloje⁴³, prieštaraujančiu Konstitucijos 22 straipsniui buvo pripažintas bylos nagrinėjimo metu jau negaliojusiame Pataisos darbų kodekse (PDK) įtvirtintas privalomas nuteistųjų korespondencijos cenzūravimas⁴⁴, neįtvirtinus jo pagrindų. Konstitucinis Teismas rėmėsi EŽTT sprendimais bylose, kuriose EŽTT nustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimus dėl to, kad buvo cenzūruojama nuteistųjų korespondencija: *Silver ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁴⁵, *Messina prieš Italiją* (Nr. 2)⁴⁶ ir *Niedbala prieš Lenkiją*⁴⁷. Pasiremta ir sprendimais „lietuviškose“ Valašino⁴⁸ ir Puzino⁴⁹ bylose, pareiškėjų inicijuotose 1998 m. ir išnagrinėtose atitinkamai 2001 m. ir 2002 m. Jose nustatytas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas kaip tik ir kilo iš Konstitucinį Teismą 2001 m. pasiekusios PDK nuostatos taikymo. Turbūt nereikia įrodinėti, kad konstitucinės justicijos bylos baigtis buvo numanoma.

Vis dėlto tam, kad Konstitucinis Teismas skolintųsi EŽTT doktrininės nuostatas, jo nagrinėjamos ir EŽTT išnagrinėtos bylos baigtys nebūtinai turi sutapti, juolab kad ir konstitucinės justicijos byla dar tik nagrinėjama, jos baigtis tik numanoma, o gal ir ne. Į bylą, kurioje buvo priimtas Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutarimas, panašioje vėlesnėje byloje⁵⁰ Teismas tam tikra apimtimi prieštaraujančiu, *inter alia*, Konstitucijos 35 straipsnio 2 ir 3 dalims pripažino Architektų rūmų įstatyme įtvirtintą narystės Lietuvos architektų rūmuose privalomumą. Pagal įstatymą rūmams *ex lege* privalėjo priklausyti ir atestuoti architektai, nesivertę atestuoto architekto veikla; be to, įstatymų leidėjas nenustatė narystės rūmuose sustabdymo ir pasibaigimo pagrindų, o paliko juos numatyti rūmų statute. Antstolių rūmų byloje panašaus reguliavimo nebuvo. Bet, nepaisant skirtingos šių dviejų bylų baigties, Architektų rūmų byloje priimtame nutarime pakartotos iš esmės tos pačios EŽTT doktrininės nuostatos, tik pasiremta vėlesniu EŽTT sprendimu⁵¹, kuriame gausu nuorodų į kitus EŽTT sprendimus, įskaitant 1981 m. birželio 23 d. sprendimą, kuriuo Konstitucinis Teismas pasirėmė anoje byloje ir kuriuo šios problematikos bylose dažnai remiasi pats EŽTT. Tik keista, kad tame nutarime Teismo dar 2008 m. internalizuotos EŽTT doktrininės nuostatos minimos taip, tarsi jis jas būtų atradęs iš naujo, – ne kaip oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, o kaip EŽTK doktrina, kuria remiamasi,

43 Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 29-1196.

44 Su išimtimis dėl korespondencijos, adresuotos prokurorui, valstybės institucijoms ir EŽTT.

45 EŽTT 1983 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Silver ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5947/72 ir dar 6 peticijos.

46 EŽTT 2000 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje *Messina prieš Italiją* (Nr. 2), Nr. 25498/94, Konstitucinio Teismo nutarime praleista „(Nr. 2)“.

47 EŽTT 2000 m. liepos 4 d. sprendimas byloje *Niedbala prieš Lenkiją*, Nr. 27915/95; Konstitucinio Teismo nutarime parašyta „Niedbala“.

48 EŽTT 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Valašinas prieš Lietuvą*, Nr. 4458/98.

49 EŽTT 2002 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Puzinas prieš Lietuvą*, Nr. 44800/98.

50 Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarimas.

51 EŽTT 2003 m. lapkričio 6 d. sprendimas dėl peticijų priimtumo *Popov ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 48047/99 ir dar 3 peticijos.

lyg nebūtų savos⁵².

Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarime, priimtame byloje, kurioje dvi Seimo narių grupės ginčijo kelių tuo metu galiojusių rinkimų įstatymų nuostatas, tarp jų ir dėl esą mažoms politinėms partijoms per aukšto rinkimų slenksčio, pasiremta EŽTT 2008 m. liepos 8 d. sprendimu *Yumak ir Sadak* byloje⁵³. Joje pareiškėjai skundėsi dėl, jų tvirtinimu, jų rinkimų teisę pažeidusio 10 procentų per parlamento rinkimus atiduotų rinkėjų balsų slenksčio. EŽTT, be kita ko, išaiškino, kad vien ta aplinkybė, jog „aukšti rinkimų slenksčiai gali apriboti atstovavimą daliai elektorato“, nėra lemiama; rinkimų slenksčiai „skirti tam, kad būtų padėta valstybėje iškilti jėgoms, kurios yra pakankamai atstovaujančios“; jie yra „teisinė priemonė vyriausybės stabilumui stiprinti“, kuria „siekiama išvengti parlamentą silpninančio susiskaldymo“, ir „gali būti koreguojamoji priemonė proporcinėje rinkimų sistemoje, net jei tai neparanku mažoms partijoms“. Tai konstatavęs, EŽTT Turkijos teisėje įtvirtintą 10 procentų slenkstį įvertino kaip EŽTK Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimą. O Konstitucinis Teismas, remdamasis tokiomis pačiomis, iš EŽTT perimtomis ir jo į lietuvišką dirvą persodintomis doktrininėmis nuostatomis, tuometiniame Seimo rinkimų įstatyme įtvirtintus gerokai žemesnius – 5 procentų politinėms partijoms ir 7 procentų jungtiniams kandidatų sąrašams – slenksčius pripažino neprieštaraujančiais Konstitucijai. Tai atitiko EŽTT vertinimą⁵⁴.

Kartais Konstitucijos nuostatos aiškinamos Konvencijai draugišku būdu be nuorodų į ją. Antai Konvencijos 14 straipsnyje nurodyti pagrindai, kuriais draudžiama žmones diskriminuoti: lytis, rasė, odos spalva, kalba, politinės ar kitokios pažiūros, tautinė ar socialinė kilmė, priklausymas tautinei mažumai, nuosavybė; sąrašas baigiamas žodžiais „ar kitais pagrindais“⁵⁵. Konstitucijos 29 straipsnio sąrašas trumpesnis (nesutampa ir keli žodžiai): lytis, rasė, tautybė, kalba, kilmė, socialinė padėtis, tikėjimas, įsitikinimai ir pažiūros; apie „kitus pagrindus“ neužsiminta. Konstitucinis Teismas, jį išaiškino Konvencijos 14 straipsnio dvasia, konstatavęs, kad šis sąrašas negali būti aiškinamas kaip baigtinis⁵⁶. Šitaip konstitucinė

52 Jos išdėstytos motyvuojamosios dalies I skyriuje „Ginčijamas ir su juo susijęs teisinis reguliavimas“, o ne II skyriuje „Konstitucijos nuostatos ir oficialioji konstitucinė doktrina“ (atsiako ektranacionalinei teisei skirtu skyriaus nėra).

53 EŽTT 2008 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Yumak ir Sadak prieš Turkiją* [DK], Nr. 10226/03.

54 EŽTT sprendime (61–64 punktuose) pateikta lyginamoji medžiaga, iš kurios matyti, kad Turkijoje slenkstis buvo aukščiausias iš visų valstybių narių. Lichtenšteine politinėms partijoms buvo taikomas 8 proc. slenkstis, Rusijoje ir Sakartvele (tada dar vadintame Gruzija) – 7 proc. Daugumoje valstybių, kaip ir Lietuvoje, šis slenkstis buvo 5 proc., keliose – žemesnis. Lenkijoje buvo nustatytas 8 proc. slenkstis politinių partijų koalicijoms; Čekijoje jis buvo tiek kartų po 5 proc., kiek į koaliciją įeidavo politinių partijų.

55 Taip į lietuvių kalbą išversta angl. *other status* ir pranc. *toute autre situation*.

56 Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d., 2020 m. vasario 10 d., 2020 m. birželio 3 d., 2024 m. gruodžio 18 d., 2025 m. balandžio 10 d., 2025 m. balandžio 17 d. nutarimai. Pagrįsdamas tokį aiškinimą, pirmajame iš tų nutarimų Teismas plačiai rėmėsi ES ir Konvencijos teise. Bet, jeigu Konstitucija aiškinama „tik iš savęs pačios“, neatsižvelgiant į Europos ir pasaulio patirtį, ir tik pažodžiui, gaunama štai kas: „Konstitucinis Teismas neteisingai aiškina Konstitucijos 29 straipsnį“, „Konstitucijos 29 straipsnis [sukonstruotas taip, kad jo] 1 dalyje yra suformuluotas bendras principas („Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams *visi asmenys lygūs*“), o jo 2 dalyje šis principas detalizuojamas, teigiant, kad asmenų lygybės principas, be kita ko, reiškia draudimą žmonėms teikti privilegijas pagal 9 kriterijus, t. y. dėl asmens „lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“ (tiesa, paskutiniai trys kriterijai gali būti suprantami ir kaip vienas). Taigi, 29 str. 2 dalyje yra pateiktas baigtinis draudimo diskriminuoti kriterijų sąrašas, o suprantant šį sąrašą, kaip „atvirą“ (Konstitucijoje, kaip kokiam nors „neišbaigta dokumente“),

asmenų lygiateisiškumo nuostata išaiškinta kaip *teisės principas*, kurio – jei suvokiama, kuo teisės principas skiriasi nuo techninio reglamento ar instrukcijos biurokratams, – nedera tapatinti su jo tekstine išraiška, ir šio principo samprata priartinta prie EŽTK įtvirtintos ir

nebūtų jokios prasmės Konstitucijoje įvardinti draudžiamų privilegijuoti kriterijų sąrašą, nes Konstitucijos interpretatorius visuomet galėtų savo nuožiūra šį sąrašą plėsti“; „nors Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų pildyti Konstitucijos 29 str. 2 dalyje įvardintų kriterijų, draudžiančių teikti asmenims privilegijas (o ne „diskriminuoti“, kaip teigia Teismas) kriterijų, čia galima priminti, kad minėtoje Konstitucijos nuostatoje vienu iš draudžiamų kriterijų yra žmogaus „socialinė padėtis“, į kurios turinį iš principo gali įeiti ir asmens „šeiminė padėtis“, nes šeima, pagal Konstitucijos 38 straipsnį, yra visuomenės, kaip socialinio junginio, „pagrindas“; „Visgi, Konstitucinis Teismas šiame nutarime turėjo ne „prikurti“ naujų kriterijų (nepaaiškinęs kokių teisiniu pagrindu), o pateikti Konstitucijos 29 str. 2 dalies nuostatos atitinkamą išaiškinimą. To nepadaręs, Konstitucinis Teismas neturėjo kompetencijos ginčijamas *Pagalbinio apvaisinimo įstatymo* nuostatos pripažinti ne-atitinkančios Konstitucijos 29 straipsnio“; „Konstitucijos 29 str. 2 dalyje numatytas draudimo teikti žmogui privilegijas *devynių kriterijų* sąrašas yra baigtinis ir gali būti plečiamas tik Konstitucijos pataisos pagalba“. Vaidotas A. Vaičaitis, „Dėl įstatyme numatytų dirbtinio apvaisinimo paslaugų konstitucingumo“, 2025 m. balandžio 23 d., <https://www.teise.pro/index.php/2025/04/23/v-a-vaicaitis-del-istatyme-numatytu-dirbtinio-apvaisinimo-paslaugu-konstitucingumo>. EŽTT jurisprudencija, čia kritikuojamo Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo dieną buvusi visuotinai (bet galbūt ne šios kritikos autoriui) žinoma, šioje publikacijoje neminima. O į kurių galų į kūrė? Juk mes patys viską žinome geriau už visokią EŽTT ir konstitucinius teismus: jei 29 straipsnyje išvardyti devyni privilegijų neteikimo pagrindai, vadinasi, jie ir yra tik devyni, jokio dešimto, šiukštu, negali būti. Ir apskritai tas straipsnis nieko nedraudžia „diskriminuoti“, jame net nėra to žodžio, jis tik draudžia „varžyti“ žmogaus teises ir tik tais devyniais pagrindais, bet tai ne Teismo išgalvota „diskriminacija“. Nejučia prisimeni geležinį Antono Čechovo personažą iš Bliny-Sjedeny kaimo argumentą: „Šito negali būti, nes šito negali būti niekad“; „Laiškas mokytam kaimynui“, vertė D. Urbas, iš A. Čechovos, *Unteris Prišibejevas: apsakymai ir apysaka* (Vilnius: Vaga, 1981), 7. Ir kaip neprisiminti kito to rašytojo personažo, unteroficeriaus Prišibejevo, landžiojusio į valstiečių trobas ir įsakinėjusio, „kad žmonės žiburių nedegiotų ir dainų nedainuotų“, nes „nėra tokio įstatymo, kad būtų leidžiama dainas dainuoti“, ir nėra įstatymo, kuriame būtų parašyta, kad galima „vakarais <...> su žiburiu sėdėti“, kalbėti ar juoktis. „Unteris Prišibejevas“, vertė J. Paukštelis, *ibid.*, 58–59, 61. Ta anaiptol ne išradingai apeinama EŽTT jurisprudencija, kiek ji liečia žmonių diskriminaciją „kitais pagrindais“, išdėstyta didelėje daugybėje sprendimų, be kita ko: EŽTT 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime byloje *D. H. ir kiti prieš Čekiją* [DK], Nr. 57325/00; 2012 m. kovo 22 d. sprendime byloje *Konstantin Markin prieš Rusiją* [DK], Nr. 30078/06; 2016 m. rugsėjo 15 d. sprendime byloje *British Gurkha Welfare Society ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 44818/11; 2017 m. rugsėjo 5 d. sprendime byloje *Fábián prieš Vengriją* [DK], Nr. 78117/13; 2018 m. gruodžio 19 d. sprendime byloje *Molla Salí prieš Graikiją* [DK], Nr. 20452/14). Tie „kiti pagrindai“ apima amžių, lytinę orientaciją ir kt. Yra ir bent pora tiems klausimams skirtų riboženklinių EŽTT sprendimų „lietuviškose“ bylose: *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, Nr. 41288/15, 2020 m. sausio 14 d. sprendimas, ir *Šaltinytė prieš Lietuvą*, Nr. 32943/19, 2021 m. spalio 26 d. sprendimas. Pastarajame plačiai aptariama tuometė Konstitucinio Teismo jurisprudencija, kurioje (kaip ir vėlesnėje) išaiškinta, jog Konstitucijos 29 straipsnyje pateiktas draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašas nėra baigtinis, ir (nepaisant to, kad toje byloje nenustatyta Konvencijos 14 straipsnio ir jos Pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimo) toks išaiškinimas laikomas nekonfrontuojančiu su Konvencija. O jei būtų aiškinama už „devynių kriterijų“ nematant bendro principo, tarp Konstitucijos ir EŽTK nuostatų kiltų kolizija, ir anaiptol ne nerimta: ji reikštų, kad Konstitucija, priešingai nei EŽTK, leidžia ne šiaip nustatyti nevienodą, bet objektyviai pagrįstą reguliavimą, skirtą tam tikrų amžiaus grupių žmonėms, bet diskriminuoti juos pagal šį požymį, tam tikrais atvejais netirti prieš homoseksualius asmenis nukreiptos neapykantos kalbos apraiškų, gal net diferencijuoti teisių turėtojus pagal išvaizdą, ūgį ar plaukų spalvą ir t. t. Juk viso to jos 29 straipsnyje nėra. Beje, viso to nėra ir Konvencijos 14 straipsnyje, bet tai neužkirto kelio EŽTT nagrinėti prieš Lietuvą paduotos peticijos, kurioje pareiškėja skundėsi dėl diskriminacijos pagal ūgį – peticija buvo atmesa tik dėl to, kad pareiškėja nebuvo išnaudojusi Lietuvoje jai prieinamų vidaus teisinės gynybos priemonių. Tad, EŽTT vertinimu, nuo diskriminacijos pagal ūgį žmogų gina ne vien Konvencija, bet ir Lietuvos teisė. EŽTT 2017 m. liepos 1 d. sprendimas dėl peticijos priimtumo *Kužmarskienė prieš Lietuvą*, Nr. 54467/12.

EŽTT jurisprudencijoje įvairiais aspektais atskleidžiamos analogiško principo sampratos⁵⁷.

Kita vertus, pasitaiko ir tokio Konstitucijos aiškinimo, kai draugiškumas Konvencijai išsiliesia iš krantų – Konstitucinis Teismas tam tikras žmogaus teises išaiškina plačiau, nei jos aiškinamos EŽTT jurisprudencijoje. Antai teisė į žalos atlyginimą Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarime išaiškinta plačiau nei EŽTT sprendime, priimtame *Černiaus ir Rinkevičiaus* byloje⁵⁸. Toje byloje pareiškėjai skundėsi pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį dėl, jų teigimu, pažeistos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą. Nubausti administracinėmis baudomis, jie per teismą pasiekė, kad šios lėšos būtų jiems grąžintos. Bet pareiškėjams nebuvo atlygintos išlaidos advokatui, nes esą juos nubaudusios institucijos veiksmai nebuvo neteisėti. O advokato paslaugų kaina viršijo atsiteistos baudos dydį. EŽTT nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą civiliniu aspektu. O Konstitucinio Teismo byloje tirta tai, kad pagal (bylos nagrinėjimo metu jau negaliojusį) Administracinių teisės pažeidimų kodeksą (ATPK) ir Baudžiamojo proceso kodeksą (BPK) asmeniui nebūdavo atlyginamos būtinos ir pagrįstos (atsižvelgiant į bylos aplinkybes) išlaidos advokatui, jeigu teismas nutraukdavo administracinio teisės pažeidimo bylą nenustatęs jo įvykio ar sudėties (pagal ATPK) arba priimdavo išteisinamąjį nuosprendį (pagal BPK). Tokio reguliavimo nebuvimas buvo pripažintas prieštaraujančiu, be kita ko, Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, įtvirtinančiai asmens, kurio teisės ar laisvės pažeidžiamos⁵⁹, teisę kreiptis į teismą. Pareiškėjas buvo nurodęs visą 30 straipsnį, bet Teismas parinko būtent šią dalį – dėl sprendimo *Černiaus ir Rinkevičiaus* byloje įtakos⁶⁰. Teismas juo smarkiai rėmėsi. Nepaisant to, jis, atrodo,

57 EŽTK 14 straipsnyje ir Konstitucijos 29 straipsnyje pateikiamų sąrašų verbalinis netapatumas buvo vienas iš tyrimo dalykų ankstyvojo laikotarpio konstitucinės justicijos byloje dėl Konvencijos ir vieno iš jos protokolų nuostatų atitikties Konstitucijai. Pacituotame straipsnyje ta byla nutylima. O juk Konstitucinis Teismas tyrė būtent Konvencijos 14 straipsnio atitiktį Konstitucijos 29 straipsniui ir išaiškino štai ką: „tik pažodžiui lyginant Konstitucijos 29 straipsnio antrosios dalies ir Konvencijos 14 straipsnio tekstus galima teigti, kad Konvencija numato platesnes nediskriminacijos garantijas, nes draudžia diskriminuoti dar ir dėl <...> kitokio statuso. Tačiau būtina atsižvelgti į esminį Konstitucijos ir Konvencijos normų dėl žmonių nediskriminacijos jokiais pagrindais tapatumą, o ne į atskirų nediskriminacijos požymių žodinės išraiškos skirtumus. <...> kai kurie skirtingi Konstitucijoje ir Konvencijoje vartojami žodžiai iš esmės reiškia tą patį nediskriminacijos požymį arba apima kelis iš jų. <...> Konstitucijoje vartojama sąvoka „socialinė padėtis“ apima Konvencijoje vartojamas sąvokas „socialinė kilmė“ ir „nuosavybė“. <...> tai, kad Konvencijoje nepavartota frazė „socialinė padėtis“, bet minima tik „socialinė kilmė“, nereiškia galimybės nustatyti nelygias teises atlyginti socialinių grupių asmenims. <...> Taigi kompleksškai, o ne formaliai pažodžiui lyginant Konstitucijos ir Konvencijos nuostatas dėl nediskriminacijos darytina išvada, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnis neprieštarauja <...> Konstitucijai.“ Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. Bet kas mums ta išvada? Trukt už varčios ir vėl iš pradžių.

58 EŽTT 2020 m. vasario 18 d. sprendimas byloje *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*, Nr. 73579/17 ir 14620/18.

59 Konstitucinis Teismas šią formuluoatę aiškina kaip apimančią asmenis, kurie mano, jog jų teisės ar laisvės yra pažeidžiamos. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas (ir daug vėlesnių). Išties, ar asmens teisės ar laisvės tikrai pažeidžiamos, paaiškės tik po to, kai teismas išnagrinės bylą.

60 Ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose ištyrus ginčijamo žalos (įvairiausio pobūdžio – patirtos dėl genocido, padarytos tardymo ir teismo veiksmais, padarytos pacientų sveikatai, dėl negalėjimo paveldėti jos atlyginimo ir t. t.) atlyginimo reglamentavimo atitiktį Konstitucijai, dažniausiai būdavo nustatomas jo prieštaravimas Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, bendriausiu būdu įpareigojantį įstatymų leidėjų įstatymu nustatyti „materialinės ir moralinės žalos atlyginimą“. Pvz., Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas (prieštaravimas Konstitucijos 30 straipsnio 2 daliai, 109 straipsniui, konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams); Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas (prieštaravimas Konstitucijos

neįžvelgė skirtumo tarp EŽTT bylos ir savo nagrinėtos bylos. Pastaroji kilo iš bylos dėl baudos, paskirtos už transporto priemonės vairavimą esant neblaiviam (šis faktas nebuvo įrodytas). Pagal Lietuvos teisę ji buvo administracinio nusižengimo byla⁶¹, kuri, kaip indikavo kai kurie ankstesni EŽTT sprendimai, galėjo patekti į EŽTK 6 straipsnio 1 dalies baudžiamojo aspekto sritį (nes tam asmeniui grėsusi administracinė sankcija galėjo būti prilyginama baudžiamajai). Bet, kaip matyti ir iš vėlesnio EŽTT sprendimo *Jakutavičiaus* byloje⁶², kurioje nagrinėta panaši situacija, EŽTK šiuo atžvilgiu ne itin nuoseklus: remdamasis kitais precedentais, jis to pareiškėjo skundą išnagrinėjo pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį jos civiliniu aspektu (nors ir pažymėjęs „glaudų ryšį“ su baudžiamuoju). Intriguoja tai, kad Konstituciniame Teisme bylą pagal individualų konstitucinį skundą laimėjusiam asmeniui (2021 m. kovo 19 d. nutarimas) vėliau Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme (LVAT) nepavyko prisiteisti žalos atlyginimo⁶³. EŽTT yra priėmęs nagrinėti šio asmens peticiją⁶⁴. Toje byloje, nesvarbu, ar EŽTT pareiškėjo skundą nagrinėtų civiliniu, ar

30 straipsnio 2 daliai, konstituciniams teisinės valstybės, teisingumo principams). Prieštaravimo Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai nustatymas buvo išimtis. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas (prieštaravimas Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 30 straipsnio 1 ir 2 dalims). O Konstitucinio Teismo 2024 m. sausio 24 d. nutarime vėl nustatytas prieštaravimas Konstitucijos 30 straipsnio 2 daliai (ir konstituciniams teisingumo, teisinės valstybės principams).

61 Administraciniai nusižengimai tada vadinti administraciniais teisės pažeidimais (dar galiojo ATPK).

62 EŽTT 2024 m. vasario 13 d. sprendimas byloje *Jakutavičius prieš Lietuvą*, Nr. 42180/19.

63 LVAT 2021 m. spalio 27 d. nutartis, Nr. P-54 789/2021. Pareiškėjas prašė LVAT jo bylą atnaujinti formaliai ne tuo pagrindu, kad jam pritaikytą ATPK nuostatą Konstitucinis Teismas byloje pagal jo individualų konstitucinį skundą pripažino prieštaraujančia Konstitucijai, todėl jos pagrindu priimtas sprendimas pažeidė jo konstitucines teises ar laisves (Administracinių bylų teisenos įstatymo 156 straipsnio 2 dalies 13 punktą), o tuo, kad esą naujai paaiškėjo esminės bylos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu, ir buvo pateikti akivaizdūs įrodymai, kad padarytas esminis materialiosios teisės normų pažeidimas jas taikant, galėjęs turėti įtakos priimant neteisėtą sprendimą ar nutartį (šio įstatymo 156 straipsnio 2 dalies 2 ir 10 punktai). Su šiuo argumentu, kuriuo LVAT grindė pareiškėjo prašymo atnaujinti procesą atmetimą, susijęs kitas: Konstitucinio Teismo nutarimas buvo priimtas jau po LVAT nutarties, „užbaigusios nagrinėjamos administracinės bylos procesą, priėmimo, todėl ši aplinkybė negali būti vertinama kaip egzistavusi nagrinėjant bylą ir priimant teismo sprendimą, ji nelaikytina naujai paaiškęs aplinkybės“. „Vyriausybės atstovo EŽTT informacija: Perduota peticija dėl apribotos asmens teisės kreiptis į teismą, nepriteisus pareiškėjui išlaidų, patirtų procese, pasibaigusiam administracinės teisės pažeidimo bylos nutraukimu“, 2023 m. kovo 29 d., <https://www.teise.org/wp-content/uploads/2023/03/29/perduota-peticija-del-apribotos-asmens-teises-kreiptis-i-teisma-nepriteisus-pareiskejui-islaidu-patirtu-procese-pasibaigusiam-administracines-teises-pazeidimo-bylos-nutraukimu>. Kritišką šios LVAT nutarties vertinimą žr.: Airė Keturakienė, Donatas Murauskas, „The Dialogue of the Constitutional Court with Ordinary Courts: The Development in Thirty Years“, iš *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*, A. Juskevičiūtė-Vilienė ir D. Pūraitė-Andrikienė (moks. red.) (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023): 187. Autoriai mano, kad LVAT, užuot laikęsis formalistinių nuostatų, turi būti proaktyvus ir aiškiai nurodyti pareiškėjui, kokiais įstatyme nustatytais pagrindais jis turi grįžti savo prašymą atnaujinti procesą administracinėje byloje po to, kai buvo priimtas (jame palankus) Konstitucinio Teismo nutarimas. Taip pat žr.: Dovilė Pūraitė-Andrikienė, *Žmogaus teisių apsauga ir gynyba Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme: mokslo studija* (Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas, 2023), 52–53, https://teise.org/wp-content/uploads/2023/11/Zmogaus_tesiu_apsauga.pdf.

64 Peticija *Ruminas prieš Lietuvą*, Nr. 3181/22, komunikauta Vyriausybei 2023 m. kovo 7 d. Konstitucinio Teismo nutarimuose, priimtuose byloje pagal individualius konstitucinius skundus (formaliai vadinamus prašymais), taip pat sprendimuose, kuriais Konstitucinis Teismas atsisako priimti individualų konstitucinį skundą ar grąžina jį pareiškėjui arba jį priima, visu pareiškėjų duomenys nuasmeninami, laužiniuose skliaustuose parašant „duomenys neskelbiami“. Nuasmeninimas būtų suprantamas, jei, paskelbus pareiškėjo pavardę, būtų pažeista

baudžiamuoju aspektu⁶⁵, galėtų būti keliamas net ir klausimas, ar Lietuvoje 2019 m. įvestas (ir išgirtas) individualus konstitucinis skundas laikytinas (bent tokio turinio byloje) Konvencijos 13 straipsnyje numatyta veiksminga teisinės gynybos priemonė⁶⁶. Išties, kokia prasmė bylinėtis dėl patirtos žalos, jei, net laimėjus konstitucinės justicijos bylą, nuostoliai tik išauga⁶⁷? O šiame straipsnyje aptariamam aspektui svarbu tai, kad Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarime viena BPK nuostata buvo diskvalifikuota kaip antikonstitucinė. Dėl to Seimas 2022 m. atitinkamai pataisė BPK ir ATPK pakeitusį Administracinių nusižengimų kodeksą. Vis dėlto iš Černiaus ir Rinkevičiaus bylos neišplaukia, kad, pripažinus

jo ar jo šeimos narių teisę į privatumą, paviešinta įstatymo saugoma paslaptis ar pan. Bet, kaip matome, jo pavardė vis tiek gali tapti žinoma. Taip jau yra buvę ir bus dar ne kartą. Plg. Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 22 d. sprendimą Nr. KT8-A-S8/2020 ir 2022 m. sausio 26 d. sprendimą Nr. KT13-A-S13/2022 ir EŽTT 2023 m. sausio 17 d. sprendimą byloje *Hoppen ir AB „Amber Grid“ darbuotojų profesinė sąjunga prieš Lietuvą*, Nr. 976/20; taip pat plg. Konstitucinio Teismo 2021 m. balandžio 14 d. nutarimą ir dar neišnagrinėtą petiją *Mankus prieš Lietuvą*, Nr. 25336/22, komunikuatą Vyriausybei 2023 m. spalio 12 d. Toks nuasmeninimas „urmu“ – ne vienintelis perteklinis, vargu ar pagrindžiamas informacijos ribojimas Konstitucinio Teismo praktikoje. Deja, informacijos ribojimo daugėja. Antai anksčiau Teismo aktuose būdavo nurodoma, kada jame gautas prašymas, o dabar to nebėra. Tenka raustis Teismo interneto svetainėje, stengiantis susigaudyti, pagal kokią eilę nagrinėti prašymai. Teismas buvo pradėjęs savo aktuose nurodyti bylą inicijavusių Seimo narių pavardes – nebėra ir to. Anksčiau Teismo interneto svetainėje būdavo nurodomi pranešėjai byloje – jie seniai nebeįrašomi. Įvedus rašytinį procesą, labai reta byla nagrinėjama viešame posėdyje, bet jie, net jei rengiami, nėra transliuojami internetu, nors svetainėje yra nuoroda „Tiesioginė transliacija“. Sunku patikėti, bet atsirado nutarimų ir sprendimų, kuriuose nenurodytas pareiškėjo atstovas. Ką jau kalbėti apie prašymų ir paklausimų tekstus – vos išnagrinėjus bylą, jie tampa neprieinami internete; taip buvo visada, bet ar turi būti? Iki 2024 m. vidurio pagal individualius konstitucinius skundus priimti sprendimai svetainėje pateikti kažkokiu mechanizmu biurokratiniu sąrašu, iš kurio nesuprasi, apie ką jie, nes nurodyti tik jų numeriai, o nuorodos į sprendimus pavadintos „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymą“, „Dėl prašymo grąžinimo“, „Dėl atsisakymo nagrinėti dalį prašymo ir dalies prašymo grąžinimo“, „Dėl prašymo priėmimo“, „Dėl prašymo dalies priėmimo ir atsisakymo nagrinėti jo dalį“, „Dėl prašymo dalies priėmimo ir jo dalies grąžinimo“ arba „Dėl prašymų dalies priėmimo, dalies grąžinimo ir atsisakymo nagrinėti jų dalį“. Toks lakoniškumas būdingas ir nuorodoms į Teismo sprendimus, priimtus ne pagal individualius konstitucinius skundus: ir apie juos nėra paaiškinimų. Grįžtant prie sprendimų, priimtų pagal individualius konstitucinius skundus, dažnai keletas, bet ar turi būti? Iki paties dienos. Todėl, ieškant reikiamo sprendimo, tenka jų peržiūrėti bent kelis, kol aptinki reikiamą, o nežinant jo datos tas skaičius dar labiau išauga. Be to, sprendimai dėl individualių konstitucinių skundų priimtumo neskelbiami Teisės aktų registre, nes tai nenumatyta Teisėkūros pagrindų įstatyme. Tai ne tik ir ne tiek Teismo veiklos viešumo stokos ar nepakankamo atvirumo visuomenei problema, kiek su pačios konstitucinės teisės neįveikimo problema. Juk tuose sprendimuose būna svarbių ginčijamų teisės aktų nuostatų išaiškinimų, precedentų, taip pat doktrininių nuostatų, kuriose aiškinama Konstitucija. Jos nėra nežinomos, nes prieinamos Teismo interneto svetainėje, tegu kartais ir po ilgesnių paieškų, bet nėra paskelbtos oficialiame šaltinyje. Kokia jų konstitucinė reikšmė? Ar jas galima laikyti oficialiaja konstitucine doktrina? Ar tuose sprendimuose pateikti ordinarinio reguliavimo išaiškinimai ką nors saisto? Atsakymas persi pačs, ir jis nesmagus. Štai citata iš Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimo (ir keliolikos vėlesnių): „Teisė negali būti nevieša.“ Bet problema dar didesnė: Teisės aktų registre neskelbiami ir kiti Teismo sprendimai. Nėra, ir *basta*. Kodėl? Nes jie neįrašyti Teisėkūros pagrindų įstatyme, išskyrus sprendimus dėl nutarimų išaiškinimo. Paradoksas: Teismo sprendimai (išskyrus daugumą procesinių, kurie nėra jo baigiamieji aktai), priimti iki to įstatymo įsigaliojimo 2014 m., registre yra, o priimtų vėliau, net labai svarbių, – nėra (išskyrus minėtą išimtį).

65 Po *Jakutavičiaus* bylos tikėtina, kad civiliniu.

66 Toks klausimas, tik kitu aspektu, gali kilti ir EŽTT nagrinėjant jau minėtą (64 išnaša, *supra*) petiją *Mankus prieš Lietuvą* (įstatymo nuostata, pagal kurią asmuo buvo atleistas iš valstybės tarnybos, buvo pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai, bet į valstybės tarnybą asmuo nebuvo grąžintas, radus kitą įstatyminių pagrindą).

67 Žr., *mutatis mutandis*, EŽTT 2024 m. lapkričio 12 d. sprendimą byloje *Girdauskienė prieš Lietuvą* [komitetas], Nr. 54171/21.

valstybės pareigą užtikrinti išlaidų advokatui atlyginimą civilinėse bylose, ši pareiga visais atvejais turi būti mechaniškai perkelta ir į baudžiamąsias (ar joms prilygintas) bylas. Toks išskirtinai aukštas asmens teisės į žalos atlyginimą gynimo standartas nebūdingas nei daugeliui kitų valstybių narių, nei pačiam EŽTT⁶⁸. Iš *Jakutavičiaus* bylos matyti ir tai, kad tos išlaidos atlygintinos net ne visose civilinėse bylose – tai priklauso ir nuo bylos faktinių aplinkybių, ir nuo taikomų teisės nuostatų. Galima sakyti, kad Konstitucinis Teismas, savo nutarimą grįsdamas *Černiaus ir Rinkevičiaus* byloje priimtu sprendimu, taikė (ir pataikė) ne į taikinį, o kažkur aukščiau. Tai nereiškia, kad jo pozicijos negalima pateisinti siekiu geriau ginti žmogaus teises, juolab kad jis nutarime rėmėsi savo ankstesne jurisprudencija – mėgino parodyti, jog ji, kaip visuma, plėtotina būtent ta linkme. Kad ir kaip būtų, Teismas tam turi dažnai (taip pat ir kai kurių teisėjų) kartojamą paaiškinimą: Konstitucijos užtikrinama žmogaus teisių apsauga negali būti žemesnė, bet gali būti aukštesnė už tą, kurios reikalauja EŽTK. Jei tokią aukštesnę apsaugą leidžia valstybės galimybės, kodėl gi ne.

3. Konvencijos galia

Teiginio, kad Konvencijos galia yra žemesnė už Konstitucijos, nereikia įrodyti – pakanka parodyti. 1995 m. į Konstitucinį Teismą buvo kreiptasi dėl išvados, ar Konvencijos ir jos Ketvirtąjo protokolo nuostatos atitinka Konstituciją. Konvencija buvo ratifikuota tik gavus teigiamą išvadą⁶⁹.

Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pabrėžė EŽTT „papildomą vaidmenį įgyvendinant Konvenciją ir jos protokolus“. Toje byloje tirtas tuometiniame Seimo rinkimų įstatyme įtvirtintas reguliavimas, pagal kurį asmeniui, kuris buvo apkaltos proceso tvarka pašalintas iš užimamų pareigų arba panaikintas jo Seimo nario mandatas, buvo leidžiama kandidatuoti rinkimuose į Seimą, jei nuo sprendimo pašalinti jį iš užimamų pareigų ar panaikinti jo Seimo nario mandatą įsigaliojimo dienos buvo praėję ketveri metai, nors pagal tuomet galiojusį konstitucinį reguliavimą, kaip jį 2004 m. gegužės 25 d. nutarime išaiškino Konstitucinis Teismas, draudimas tokiam asmeniui kandidatuoti į Seimą (ir užimti kitas pareigas, kurių ėjimo pradžia siejama su Konstitucijoje numatyta priesaika) nebuvo saistomas jokio termino. „Konstitucijos akmenyje“ ar „marmure iškalto“ (angl. *set in constitutional stone*; pranc. *gravée dans le marbre constitutionnel*) draudimo neterminuotą pobūdį EŽTT įvertino kaip Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimą⁷⁰.

68 Konvencija negarantuoja bylinėjimosi išlaidų, kad ir kokios būtinos jos būtų buvusios, atlyginimo asmeniui, kuris buvo kaltinamas nusikaltamos veikos padarymu, bet vėliau buvo išteisintas arba jo baudžiamasis persekiojimas buvo nutrauktas. Žr., *inter alia*: EŽTT 1987 m. rugpjūčio 25 d. sprendimą byloje *Lutz prieš Vokietiją*, Nr. 9912/82, 59 punktas; 1995 m. rugsėjo 28 d. sprendimą byloje *Masson ir Van Zon prieš Nyderlandus*, Nr. 15346/89 ir 15379/89, 49 punktas; 2006 m. kovo 7 d. sprendimą byloje *Yassar Hussain prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8866/04, 20 punktas; 2010 m. kovo 30 d. sprendimą dėl peticijos priimtumo *Shimidzu ir Berlaque prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 648/06; 2013 m. liepos 12 d. sprendimą byloje *Allen prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 25424/09, 98 punktas.

69 Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199.

70 EŽTT 2011 m. sausio 6 d. sprendimas byloje *Paksas prieš Lietuvą*, Nr. 34932/04.

Seimas, pasak jo atstovų toje Konstitucinio Teismo 2012 m. išnagrinėtoje byloje, siekė įvykdyti EŽTT sprendimą; jis pabandė iš Konstitucijos kylantį draudimą įveikti įstatymo pataisa (nors buvo žinoma, kad reikia Konstitucijos pataisos). Kaip buvo galima tikėtis, įstatymo pataisa (dvi nuostatos) buvo pripažinta prieštaraujančia visam pluoštui Konstitucijos nuostatų⁷¹. Pagrįsdamas tokią bylos baigtį, Teismas konstatavo, kad EŽTT „nepakeičia nacionalinių teismų kompetencijos ir jurisdikcijos, nėra apeliacinė ar kasacinė instancija jų sprendimų atžvilgiu“. Pakartojęs, kad EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui, jis konstatavo, kad EŽTT jurisdikcija „nepakeičia Konstitucinio Teismo įgaliojimų oficialiai aiškinti Konstituciją“. Teismo vertinimu, buvo tik vienas kelias įgyvendinti EŽTT sprendimą – Konstitucijos pataisa. Pataisa, nustatanti 10 metų diskvalifikavimo terminą, buvo priimta 2022 m. Tai, kad toje situacijoje vienintelė teisinė išeitis buvo priimti Konstitucijos pataisą, kuri nustatytų kokį nors racionalių diskvalifikavimo terminą, pripažino ir EŽTT konsultacinėje išvadoje, pagal LVAT prašymą pateiktoje tarpe tarp dviejų balsavimų Seime dėl minėtos pataisos⁷². Konstitucinio Teismo ir EŽTT požiūriai *suartėjo*: Konstitucinis Teismas, konstitucionalizavęs *pacta sunt*

71 Nuostata dėl asmenų, kuriuos Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužymą, prieštaravo Konstitucijos 5 straipsnio 1 ir 2 dalims, 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 34 straipsnio 2 daliai, 59 straipsnio 2 ir 3 dalims, 74 straipsniui, 82 straipsnio 1 daliai, 104 straipsnio 2 daliai, 107 straipsnio 1 ir 2 dalims, 112 straipsnio 6 daliai, įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 5 straipsniui, konstituciniams teisinės valstybės principui. Kita nuostata dėl asmenų, kuriuos Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą už tokio nusikaltimo, kuriuo nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą, prieštaravo Konstitucijos 5 straipsnio 1 ir 2 dalims, 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 34 straipsnio 2 daliai, 56 straipsnio 2 daliai, 74 straipsniui, 107 straipsnio 1 ir 2 dalims, konstituciniams teisinės valstybės principui.

72 EŽTT 2022 m. balandžio 8 d. konsultacinė išvada pagal Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo prašymą dėl bendro draudimo kandidatuoti rinkimuose po pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka vertinimo pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, Nr. P16-2020-02. Su prašymu pateikti konsultacinę išvadą LVAT į EŽTT kreipėsi byloje, kurioje buvusi Seimo narė Neringa Venckienė, kurios Seimo nario mandatas buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka (Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada), siekė kandidatuoti 2020 m. Seimo rinkimuose. Vyriausioji rinkimų komisija jos neregistravo kandidate. LVAT atsidūrė tarp kūjo ir priekalo: viena vertus, Konstitucija neleidžia N. Venckienės įregistruoti kandidate į Seimo narius nei šiuose Seimo rinkimuose, nei kada nors vėliau; kita vertus, EŽTT *Pakso* byloje šio draudimo neterminuotą pobūdį traktavo kaip sudariusį prielaidas pažeisti Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. EŽTT išvada surašyta taip, kad aišku, jog N. Venckienė negalėjo būti įregistruota kandidate, nes, nors draudimo neterminuotus pobūdį ir nederėjo su Konvencija, apskritai toks draudimas gali būti nustatytas ir gali būti ilgas, o N. Venckienės atveju nuo mandato panaikinimo buvo praėję tik šešeri metai. Konstitucijos 74 straipsnio pataisa, įtvirtinusi 10 metų terminą, buvo priimta mažiau nei po dviejų savaičių nuo konsultacinės išvados paskelbimo (EŽTT atsižvelgė į tai, kad pirmasis balsavimas Seime jau buvo įvykęs). Jei tokia pataisa būtų buvusi priimta prieš 2020 m. Seimo rinkimus, N. Venckienė vis tiek nebūtų galėjusi kandidatuoti, nes nuo mandato panaikinimo dar nebūtų praėję 10 metų. Svarbiausia tai, kad konsultacinėje išvadoje draudimas kandidatuoti susietas ne vien su „įvykiais, atvedusiais prie apkaltos“, bet pirmiausia (šis žodis išskirtas) su funkcijomis, kurias asmuo, kuriam taikomas draudimas, siekia vykdyti, su reikalavimais, užtikrinančiais, kad institucija, kurios nariu jis siekia tapti, veiktų tinkamai, ir su valstybės konstitucine sistema bei demokratija. Nielsui Bohrui priskiriamas posakis, kad prognozuoti yra sunku, ypač ateitį (angl. *prediction is difficult, especially when dealing with the future*). Neką lengviau prognozuoti praeitį. Vis dėlto konsultacinės išvados argumentai leidžia daryti prielaidą, kad, jei EŽTT tuos kriterijus būtų iškristalizavęs tada, kai nagrinėjo *Pakso* bylą, jos baigtis galėjo būti kitokia.

servanda principą, Konstituciją aiškina kaip reikalaujančią, kad Lietuvos Respublika laikytųsi savo tarptautinių sutarčių, šiuo atveju – EŽTT, o jei ši konkuruoja su Konstitucija, siūlo neatitiktį pašalinti taisant Konstituciją, o EŽTT nereikalauja jo sprendimą vykdyti Konstitucijos viršenybės sąskaita.

Konstitucinis Teismas dar 1995 m. Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį, pagal kurią tarptautinės sutartys, kurias yra ratifikavęs Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, išaiškino kaip reiškiančią, jog tokios sutartys „įgyja įstatymo galią“⁷³. Plačiau išaiškinta 2006 m. kovo 14 d. nutarime: sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, taip pat ir *pacta sunt servanda*, yra Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas; ji laikosi sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus; doktrininė nuostata, kad Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią, nereiškia, jog, jei įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose nustatytas kitoks teisinis reguliavimas nei tarptautinėse sutartyse, Lietuvos Respublika gali pastarųjų nesilaikyti; jei nacionaliniuose teisės aktuose nustatomas teisinis reguliavimas, konkuruojantis su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis⁷⁴. Yra tik viena išimtis – Lietuvos Respubliką saistančios ekstranacionalinės teisės (tarptautinės sutarties, ES teisės) konkuravimas su pačia Konstitucija: „ES teisės atžvilgiu „yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytoju Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją“. Pacituotąją oficialiosios konstitucinės doktrinos fragmentą aiškinant vien pažodžiui, gali susidaryti įspūdis, kad ši išimtis, suformuluota Konstitucijos ir ES teisės santykio kontekste, netaikoma tarptautinių sutarčių ar EŽTT ir Konstitucijos santykiui. Tai būtų klaidingas įspūdis. Ši išimtis nėra *expressis verbis* suformuluota Konstitucijoje net

73 Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas. Tiesa, argumentavimas, vedęs prie šios išvados, vargu ar laikytinas pavyzdiniu, nes Konstitucija aiškinama iš dalies pagal tai, kas nustatyta įstatyme. Tai šiandien laikoma tabu. Tačiau 1995 m. konstitucinė justicija Lietuvoje žengė vis dar pirmuosius žingsnius, konstitucinės teisės paradigmos virsmas į konstituciocentrinę buvo tik beprasidedąs, tad būtų nekorektiška tuos argumentus vertinti labai kritiškai iš šių dienų varpinės. O argumentavimas toks: „Palyginus Konstitucijos 138 straipsnio trečiosios dalies ir ginčijamo įstatymo 12 straipsnio normų turinį darytina išvada, jog pagal prasmę jos iš dalies sutampa, nes abi patvirtina, kad Seimo ratifikuotos sutartys įgyja įstatymo galią. Taigi ginčijamo įstatymo 12 straipsnio nuostata „turi ... įstatymo galią“ neprieštarauja Konstitucijos 138 straipsnio trečiosios dalies nuostatai „yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“. Konstitucinis Teismas abi šias nuostatas jau išaiškino savo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje <...>. Išvadoje pažymėta: „Ši konstitucinė nuostata Konvencijos atžvilgiu reiškia, kad ratifikuota ir įsigaliojusi ji taps sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi ir kartu turės būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai.“ Tai taikytina ne tik minėtai Konvencijai, bet ir visoms ratifikuotoms Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims, todėl ginčijamo įstatymo 12 straipsnio nuostata „turi ... įstatymo galią“, kai ji taikoma Seimo ratifikuotoms tarptautinėms sutartims, neprieštarauja Konstitucijai.“ Paminėtina, kad pagal Tarptautinių sutarčių įstatymą (8 straipsnio 1 dalis), kaip ir pagal ankstesnį įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“, tarptautinės sutartys ratifikuojamos įstatymu. Logiška, kad ratifikuojamas aktas neįgyja aukštesnės galios nei ratifikavimo aktas.

74 Tai ne kartą pakartota (nebūtinai visiškai pažodžiui) vėlesniuose Konstitucinio Teismo aktuose, kaip antai 2006 m. gruodžio 21 d., 2012 m. rugsėjo 5 d., 2014 m. kovo 18 d., 2025 m. balandžio 17 d. nutarimuose.

ir dėl ES teisės santykio su Konstitucija, nes Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 straipsnyje nėra žodžių „išskyrus pačią Konstituciją“. Ji išvedama iš visos konstitucinio reguliavimo visumos, įskaitant Konstitucijos viršenybės principą. Iš visumos išvedama ir analogiška išimtis dėl tarptautinių sutarčių santykio su Konstitucija. Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime *expressis verbis* konstatuota, kad „tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo“.

Konstitucinis Teismas laikosi nuostatos „netir[ti] įstatymo atitikties įstatymo galią turinčiam teisės aktui“⁷⁵. Kadangi Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys turi įstatymo galią, jis atsisako tirti įstatymo nuostatų atitiktį tokia pat galią turinčios tarptautinės sutarties nuostatoms⁷⁶, net jei prašymas jam formuluojamas kaip prašymas ištirti įstatymo konstitucingumą. Antai 2016 m. gegužės 9 d. sprendimu Teismas atsisakė nagrinėti LVAT prašymą dėl Suėmimo vykdymo įstatymo straipsnio, kuriame nebuvo nustatyta suimtųjų teisė į ilgalaikius pasimatymus, konstitucingumo. Vertindamas LVAT prašymą, Teismas konstatavo, kad „pareiškėjas savo nagrinėjamoje byloje susidūrė su įstatymo ir Konvencijos nuostatų kolizija“, konkrečiai, Suėmimo vykdymo įstatymo kolizija su EŽTT sprendimu *Varno* byloje⁷⁷, pagal kurį ilgalaikiai pasimatymai turi būti užtikrinti. Teismas rėmėsi savo doktrina, pagal kurią tarptautinės sutarties taikymui teikiama pirmenybė prieš kitų nacionalinių aktų taikymą. Pasak jo, „įstatymo ir tarptautinės sutarties nuostatų kolizija yra teisės taikymo klausimas, kuris turi būti sprendžiamas atsižvelgiant, be kita ko, į <...> oficialiosios konstitucinės doktrinos ir Tarptautinių sutarčių įstatymo nuostatas. Taigi, nors viešojo administravimo subjektas, atsisakydamas suteikti ilgalaikius pasimatymus, taikė Suėmimo vykdymo įstatymo nuostatas, pareiškėjas prieš kreipdamasis į Konstitucinį Teismą turėjo išspręsti klausimą, koks teisinis reguliavimas – ginčijamas ar nustatytasis Konvencijoje – taikytinas jo nagrinėjamoje byloje, t. y. atsižvelgdamas, be kita ko, į minėtas oficialiosios konstitucinės doktrinos bei Tarptautinių sutarčių įstatymo nuostatas, turėjo išspręsti teisės taikymo klausimą įstatymo ir Konvencijos kolizijos atveju.“ Spręsti įstatymo ir tarptautinės sutarties santykio klausimą paliekama atitinkamą bylą nagrinėjančiam teismui⁷⁸.

75 Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas.

76 Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d., 2004 m. balandžio 7 d. sprendimai. Pastarasis buvo priimtas byloje, kurią išnagrinėjus iš esmės (ta apimtimi, kuria buvo priimtas pranešėjo prašymas), buvo priimtas 2007 m. sausio 16 d. nutarimas. Jame, be kita ko, pripažinta, kad Respublikos Prezidento dekretas, kuriuo trys teisėjai, kartu ir teismų pirmininkai, buvo atleisti iš pareigų, neprieštaravo Konstitucijai ir Teismų įstatymo nuostatomis. Viena iš trijų į vieną bylą sujungtų prašymų Teismo buvo prašoma ištirti, ar teisėjos, kartu ir teismo pirmininkės, atleidimas iš pareigų neprieštaravo EŽTK 6 straipsnio 2 daliai. Teismas nenustatė prieštaravimo. Visi trys kreipėsi į EŽTT, o šis jų skundus atmetė. Skundai pagal Konvencijos 6 straipsnį (abi dalys) buvo atmesti arba kaip aiškiai nepagrįsti, arba dėl vidaus teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo; skundai pagal Konvencijos 14 straipsnį kartu su 8 straipsniu buvo atmesti kaip aiškiai nepagrįsti; skundai pagal kitus Konvencijos straipsnius (5 straipsnio 1 dalį, 7 ir 10 straipsnius) buvo atmesti plačiau neargumentavus, tik konstatavus, kad jie „nerodo jokio Konvencijos straipsnių, kuriais remiamasi, pažeidimo“.

77 EŽTT 2013 m. liepos 9 d. sprendimas byloje *Varnas prieš Lietuvą*, Nr. 42615/06.

78 Tai dar vienas Teismo atsitraukimas nuo ankstyvos, 1995 m., doktrinos, kai jis, skeptiškai vertindamas su baudžiamąja teise susijusių EŽTK nuostatų tiesioginio internalizavimo Lietuvos teisėje galimybę (34 išnaša,

Pačių tarptautinių sutarčių nuostatos yra buvusios konstitucingumo patikros objektu tik dukart per 32 metus⁷⁹. Ši patikra, pagal Konstitucijos 107 straipsnio 4 dalį formaliai nesaistanti Seimo, ligi šiol būdavo atliekama išankstinės kontrolės tvarka⁸⁰. Jei Seimas ratifikuotų tarptautinę sutartį, Teismo įvertintą kaip turinčią antikonstitucinių nuostatų, tai arba, ją vykdant, tektų taikyti antikonstitucinėmis pripažintas jos nuostatas, arba, užtikrinant Konstitucijos viršenybę, jų reikėtų netaikyti, bet tada valstybė pamintų savo tarptautinius įsipareigojimus. Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas dar 1932 m. įtvirtino principą, pagal kurį valstybės negali remtis savo konstitucijomis, kad išvengtų iš tarptautinės teisės ir tarptautinių sutarčių kylančių pareigų vykdymo⁸¹, o pagal Vienos konvenciją dėl tarptautinių sutarčių teisės valstybė sutarties dalyvė negali remtis savo vidaus teisės nuostatomis, kad pateisintų sutarties nevykdymą (27 straipsnis). Ne mažiau keblumų kiltų, jeigu tarptautinės sutarties nuostatų prieštaravimą Konstitucijai Teismas nustatytų ne išankstinės, o paskesnės konstitucinės kontrolės tvarka. Pagal Konstituciją tai nėra neįmanoma. Paklausimą dėl ratifikuotos ir Lietuvai galiojančios tarptautinės sutarties Teismui gali pateikti Seimas arba Respublikos Prezidentas. „Galutinai spręsti“ dėl jos turėtų Seimas, turįs įgaliojimus ją denonsuoti, bet denonsavimas galėtų sukelti itin nepageidautinų padarinių (pvz., EŽTK denonsavimas reikštų Lietuvos Respublikos pasitraukimą iš Europos Tarybos)⁸². O dėl įstatymo, kuriuo ratifikuota tarptautinė sutartis, atitikties Konstitucijai į Teismą gali kreiptis ir Seimas *in corpore*, ir Seimo narių grupės, ir Vyriausybė, ir teismai⁸³. Išvengti neigiamų padarinių, kuriuos sukeltų Lietuvai galiojančios tarptautinės sutarties diskvalifikavimas kaip antikonstitucinės, padėtų toks Konstitucijos aiškinimas, kai ji, kiek

supra), konstatavo: „Jei taikant baudžiamąjį įstatymą atsirastų abejonių dėl Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimo užtikrinimo, konstitucinės priežiūros tvarka turėtų būti sprendžiamas klausimas, ar taikomas įstatymas neprieštarauja Konstitucijai.“

79 Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d., 2024 m. balandžio 16 d. išvados.

80 Konstitucijoje numatyta galimybė tirti, ar tarptautinė sutartis neprieštarauja Konstitucijai (105 straipsnio 3 dalies 3 punktas). Galutinis sprendimas patikėtas Seimui – šis turi jį priimti „remdamasis Konstitucinio Teismo išvadamis“ (Konstitucijos 107 straipsnio 4 dalis), kad ir ką tai reikštų. Tai, kad atliekama išankstinė kontrolė, rodo, jog Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 3 punkto formuluotė „Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys“ ir paties Konstitucinio Teismo yra suprantama plečiamai, nes, griežtai kalbant, kol sutartis nėra ratifikuota, ji galėtų būti ir nelaikoma *Lietuvos Respublikos* tarptautine sutartimi. Eksplicitinės konstitucinės doktrinos šiuo klausimu nėra. Bet yra Konstitucinio Teismo praktika, nors ir negausi.

81 Nuolatinio Teisingumo Teismo 1932 m. vasario 4 d. konsultacinė išvada dėl elgesio su Lenkijos piliečiais ir kitais lenkų kilmės ar kalbos asmenimis Dancigo teritorijoje, PCIJ, Series A/B, Nr. 44.

82 Dėl vienos Seimo ratifikuotos ir galiojančios tarptautinės sutarties (su Ukraina) į Konstitucinį Teismą buvo kreiptasi net dukart. Teismas atsisakė nagrinėti prašymus, nes juos padavė teismai, neturintys teisės inicijuoti tarptautinių sutarčių patikrą. Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 18 d. sprendimas Nr. KT5-S2/2014, 2014 m. lapkričio 4 d. sprendimas Nr. KT47-S32/2014. Antruoju atveju teismas į Konstitucinį Teismą kreipėsi dėl akto, kurį vadino Vyriausybės aktu, bet, Konstitucinio Teismo vertinimu, iš tikrųjų buvo kreiptasi dėl tarptautinės sutarties. Teismas konstatavo, kad „Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys Konstitucijos nuostatų požiūriu – tai tarptautinės teisės reglamentuojami susitarimai, Lietuvos Respublikos sudaryti su *inter alia* kitomis valstybėmis“, todėl „negali būti traktuojamos kaip kurios nors Lietuvos Respublikos valdžios institucijos, *inter alia* Vyriausybės, priimti teisės aktai“.

83 *Lietuvos teisinės institucijos: Vilniaus universiteto vadovėlis*, E. Kūris (moksl. red.) (Vilnius: Registrų centras, 2011), 102–103; *Konstituciniai ginčai*, V. Sinkevičius (moksl. red.) (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019), 297.

įmanoma, aiškinama taip, kad jos nuostatos derėtų su tarptautinės sutarties nuostatomis. Kalbant apie EŽTK, jai draugiškas Konstitucijos aiškinimas yra ne tik geros valios aktas, o *pragmatiška būtinybė*.

4. Galimybių ribos

Konvencijai draugiško aiškinimo galimybės turi ribas. Jas išsėmus, gali tekti imtis Konvencijos (ir ES teisės, ir tarptautinės teisės) nuostatų internalizavimo jau ne oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, bet pačioje Konstitucijoje, darant jos pataisas. Kurį laiką manyta, kad to neprisireiks, nes rašant Konstitucijos tekstą žmogaus teisėms skirtos nuostatos formuluotos vienu iš pavyzdžių imant EŽTK. Bet tarp Lietuvos Respublikos konstitucinės teisės ir Konvencijos teisės yra buvę kolizijų. Pirmoji – kai EŽTT nustatė Konvencijos 14 straipsnio (diskriminacijos uždraudimas) kartu su 8 straipsniu (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) pažeidimą⁸⁴, padarytą taikant įstatyminių reguliavimą, Konstitucinio Teismo pripažintą atitinkančiu Konstituciją. Byla buvo dėl buvusių KGB darbuotojų veiklai taikytų apribojimų, EŽTT įvertintų kaip neproporcingų siektam teisėtam tikslui. Tąkart Lietuva išlaukė, kol baigs galioti dviejų teismų skirtingai įvertintos nuostatos (jos buvo laikinos). Antrasis atvejis jau aptartas: Seimas, turėjęs įvykdyti byloje *Paksas prieš Lietuvą* priimtą sprendimą, pataisė Konstituciją (tai užtruko 11 metų), o EŽTT savo ruožtu sušvelnino savo ankstesnę doktriną⁸⁵, tarsi pagaliau supratęs JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjo Roberto Jacksono sparnuotą mintį, 1949 m. išsakytą *Terminiello* byloje: „Konstitucija nėra susitarimas nusižudyti“⁸⁶. Paminėtina, kad tuo metu, kai Konstitucinis Teismas išaiškino⁸⁷, jog pagal Konstituciją draudimas asmeniui, kuris buvo apkaltos proceso tvarka pašalintas iš užimamų pareigų arba panaikintas jo Seimo nario mandatas, kandidatuoti rinkimuose į Seimą (ir užimti kitas pareigas, kurių ėjimo pradžia siejama su Konstitucijoje numatyta priesaika) nėra susaistytas jokių terminu, tuo klausimu nebuvo jokios EŽTT doktrinos, kuria būtų galima vadovautis. Pirmojoje panašiai problemai skirtoje byloje *Ždanoka prieš Latviją* septynių EŽTT teisėjų kolegija sprendimą priėmė po trijų savaičių (Konvencijos 11 straipsnio ir jos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimai)⁸⁸, bet jis neįsisteisėjo. Byla buvo perduota Didžiajai Kolegijai, kurią sudaro septyniolika teisėjų, o ši po poros metų priėmė priešingą sprendimą (Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo

84 EŽTT 2004 m. liepos 27 d. sprendimas byloje *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą*, Nr. 55480/00 ir 59330/00; 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas byloje *Rainys ir Gasparavičius prieš Lietuvą*, Nr. 70665/01 ir 74345/01; 2009 m. balandžio 7 d. sprendimas byloje *Žičkus prieš Lietuvą*, Nr. 26652/02. Taip pat žr. 2015 m. birželio 23 d. sprendimą byloje *Sidabras ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 50421/08 ir 56213/08.

85 Konsultacinė išvada, 72 išnaša, *supra*.

86 Tai plačiai vartojama parafrazė. Tikroji citata: „Yra pavojus, kad jei Teismas neatmieš savo doktrinieriškos logikos trupučių praktinės išminties, jis konstitucinį Teisių Bilį pavers susitarimu nusižudyti“ (*There is danger that, if the Court does not temper its doctrinaire logic with a little practical wisdom, it will convert the constitutional Bill of Rights into a suicide pact.*). *Terminiello v. the City of Chicago*, 337 U.S. 1 (1949).

87 Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

88 EŽTT 2004 m. birželio 17 d. sprendimas byloje *Ždanoka prieš Latviją*, Nr. 58278/00 (neįsisteisėjęs).

nenustatyta, o skundai pagal jos 10 ir 11 straipsnius palikti nenagrinėti⁸⁹. Konvencijos teisėje tuomet nebuvo ir tokio įrankio kaip konsultacinė išvada, kurios galėtų prašyti valstybių Konvencijos dalyvių teismai; vos jam atsiradus, LVAT pasinaudojo galimybe, kartu ir suteikė proga EŽTT Didžiajai Kolegijai suformuluoti labiau niuansuotą doktriną⁹⁰.

Lietuva – ne vienintelė valstybė, kuriai, vykdant EŽTT sprendimus, teko taisyti Konstituciją. Tokią patirtį turi Armėnija, Italija, Serbija, Slovakija, Turkija, Ukraina, Vengrija⁹¹. Jei *Kovačević* byla baigtųsi taip, kaip ją išsprendė teisėjų kolegija (12 protokolo 1 straipsnio, įtvirtinančio bendrą diskriminacijos uždraudimą, pažeidimas)⁹², daryti intervenciją į Konstituciją gali tekti ir Bosnijai ir Hercegovinai. Bet sprendimas neįsiteisėjo, byla buvo perduota Didžiajai Kolegijai. Pareiškėjas skundžiasi negalėjęs balsuoti už tuos kandidatus į parlamentą, kuriuos jis rinktųsi pagal savo politines pažiūras, nes jie buvo arba ne „tos“ tautybės, arba ne iš „tos“ teritorijos⁹³. Šie suvaržymai kyla iš Konstitucijos. Jei tektų ją keisti, nežinia, kaip tai padaryti, nes Bosnijos ir Hercegovinos Konstitucija yra Deitono susitarimo priedas, kurio pačios šios valstybės institucijos faktiškai negali pakeisti.

Kai kuriose valstybės – Austrijoje, Kroatijoje, Čekijoje – po EŽTT sprendimų buvo ne taisomas Konstitucijos tekstas, bet koreguojama oficiali konstitucinė doktrina. Šį kelią gali tekti apsvarstyti ir Lietuvoje, pvz., kad būtų užtikrinta asmens teisė kreiptis į teismą ir dėl tokių klausimų, dėl kurių į jį dabar negalima kreiptis dėl Konstitucinio Teismo dar 2010 m. suformuluotos (nors taip ir nepavadintos) politinių klausimų doktrinos, kuri, 2019 m. įvedus individualų konstitucinį skundą, tapo dar labiau ribojančia, nors tam nei tada nebuvo, nei dabar nėra nei konstitucinio, nei įstatyminio pagrindo. Tai matyti iš *Senovės baltų religinės bendruomenės „Romuva“* bylos⁹⁴, kurioje bendrijos pareiškėjos peticija buvo EŽTT priimta, nors ji nesikreipė į jokią Lietuvos teismą. EŽTT nustatė Konvencijos 14 straipsnio (diskriminacijos uždraudimas) kartu su 9 straipsniu (minties, sąžinės ir religijos laisvė) pažeidimą, kuris kilo iš neteisėto Seimo atsisakymo suteikti šiai bendrijai valstybės pripažinimą, taip pat 13 straipsnio (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę) pažeidimą,

89 EŽTT 2006 m. kovo 16 d. sprendimas byloje *Ždanoka prieš Latviją* [DK], Nr. 58278/00.

90 Žr. 72 išnašą, *supra*.

91 Apžvalgas žr.: European Convention on Human Rights and National Constitutions: Report. Committee on Legal Affairs and Human Rights (Rapporteur George Katrougalos), 11 April 2023, <https://rm.coe.int/european-convention-on-human-rights-and-national-constitutions/-1680aaa9ff>; Constitutional Matters: Thematic Factsheet. Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, Last update: October 2022, <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-constitutional-matters-eng/16809e512a>.

92 EŽTT 2023 m. rugpjūčio 29 d. sprendimas byloje *Kovačević prieš Bosniją ir Hercegoviną*, Nr. 43651/22 (neįsiteisėjęs). Didžiosios Kolegijos viešas posėdis vyko 2024 m. lapkričio 20 d.

93 Pareiškėjas skundžiasi jo pasyviosios rinkimų teisės pažeidimu. Tuo ši byla skiriasi nuo kitų rinkimų bylų prieš Bosniją ir Hercegoviną, kuriose būdavo skundžiamasi aktyviosios rinkimų teisės pažeidimais. EŽTT 2009 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną* [DK], Nr. 27996/06 ir 34836/06; 2014 m. liepos 15 d. sprendimas byloje *Zornić prieš Bosniją ir Hercegoviną*, Nr. 3681/06; 2016 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *Šlaku prieš Bosniją ir Hercegoviną* [komitetas], Nr. 56666/12; 2016 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Pilav prieš Bosniją ir Hercegoviną*, Nr. 41939/07; 2020 m. gruodžio 8 d. sprendimas byloje *Pudarić prieš Bosniją ir Hercegoviną* [komitetas], Nr. 55799/18.

94 EŽTT 2021 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Senovės baltų religinė bendruomenė „Romuva“ prieš Lietuvą*, Nr. 48329/19.

kilusį, bent iš dalies, iš minėtos politinių klausimų doktrinos⁹⁵.

5. Antroji dialogo kryptis

Už valstybių narių prisitaikymą prie Konvencijos teisės ne mažiau svarbus yra EŽTT gebėjimas modifikuoti, jei prireikia, ir sušvelninti savo doktriną, geriau perpratus platesnį kontekstą, kuriame veikia valstybių Konvencijos dalyvių teismai. Apie tai jau užsiminta, kaip ir apie tai, kad kartais pristinga deramos atožvalgos į faktinę situaciją valstybėse narėse, todėl sukuriami ir nuo tikrovės atitrūkusių doktrinų – *library law*. Jos iliustruoja Berto Rölingo, Nyderlandų atstovo Tarptautiniame Kariniame Tolimųjų Rytų Tribunole, parafrazę „Kelias į pragarą grįstas geromis konvencijomis“ (angl. *The road to hell is paved with good Conventions*⁹⁶). Bet neklysta tas, kas nedirba.

Kita vertus, yra nemažai teigiamų pavyzdžių. Kai kurie jau paminėti, kaip antai Didžiosios Kolegijos sprendimas byloje *Ždanoka prieš Latviją*⁹⁷, pakeitęs neįsiteisėjusį kolegijos sprendimą, arba konsultacinė išvada, pateikta pagal LVAT prašymą, *ex post* nugludinusi *Pakso* byloje priimto sprendimo aštrumą. Paminėtini ir sprendimai dviejose *Ramanausko* bylose: pirmojoje (Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas) Didžioji Kolegija mušė į vienus vartus (ir priteisė pareiškėjui didžiulę kompensaciją)⁹⁸, o antrojoje (mažesnė) teisėjų kolegija nepatikėjo to paties pareiškėjo eksprokuroro-advokato aiškinimu, esą prieš jį, plačiai besigyrusį laimėjus Strasbūre pirmąją bylą, „vėl“ buvo surengta kyšio provokacija, kuriai jis tiesiog neatsispyrė⁹⁹. Taip pat – sprendimai politiškai jautrioje *Valiullinos ir kitų*¹⁰⁰ ir *Džibuti ir kitų*¹⁰¹ bylose dėl neva tautinės mažumas diskriminuojančio mokymo valstybine latvių kalba (pažeidimų nenustatyta). Taip pat – sprendimas *A. A. ir kitų* byloje¹⁰² dėl Šiaurės Makedoniją (nagrinėjamų įvykių metu dar vadintą tiesiog Makedonija) užplūdusiu tūkstančių nelegalių migrantų ištūmimo; EŽTT nenustatė nė vieno Konvencijos ir jos protokolų pažeidimo. Šiame kontekste itin aktualios trys bylos prieš Lenkiją, Latviją ir Lietuvą (Didžiosios Kolegijos pradėtos nagrinėti tą pačią dieną, tad kaip viena kitą papildančios)¹⁰³

95 Egidijus Kūris ir Dovilė Pūraitė-Andrikienė, „Individualus konstitucinis skundas ir „Romuvos“ byla“, iš *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*, 63 išnaša, *supra*, 192–336.

96 Bernard Victor Aloysius Röling, „The Law of War and National Jurisdiction since 1945“, *Recueil de cours de l'Académie de La Haye* 100 (1960): 445.

97 Taip pat žr. EŽTT 2024 m. liepos 25 d. sprendimą byloje *Ždanoka prieš Latviją* (Nr. 2), Nr. 42221/18 (pažeidimo nenustatyta).

98 EŽTT 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą* [DK], Nr. 74420/01.

99 EŽTT 2018 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą* (Nr. 2), Nr. 55146/14.

100 EŽTT 2023 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje *Valiullina prieš Latviją*, Nr. 56928/19 ir dar 2 petijijos.

101 EŽTT 2023 m. lapkričio 16 d. sprendimas byloje *Džibuti prieš Latviją*, Nr. 225/20 ir dar 2 petijijos.

102 EŽTT 2022 m. balandžio 5 d. sprendimas byloje *A. A. ir kiti prieš Šiaurės Makedoniją*, Nr. 55798/16 ir dar 4 petijijos.

103 Petijija *R.A. prieš Lenkiją*, Nr. 42120/21, komunikuota Vyriausybei 2021 m. rugsėjo 27 d.; petijija *H.M.M. ir kiti prieš Latviją*, Nr. 42165/21, komunikuota Vyriausybei 2022 m. gegužės 3 d.; petijija *C.O.C.G. ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 17764/22, komunikuota Vyriausybei 2022 m. gruodžio 2 d. Didžiosios Kolegijos vieši posėdžiai vyko 2025 m. vasario 12 d.

– taip pat dėl nelegalių migrantų išstūmimo, bet ir dėl jų instrumentalizavimo, vykdomo autoritarinių režimų. Dabartinė EŽTT jurisprudencija, skirta nelegaliai migracijai, yra tam tikru mastu vienas, iš nelegalių migrantų nereikalaujanti beveik nieko, o iš valstybių, į kurias jie bando patekti, – daug. Šių bylų perleidimas Didžiajai Kolegijai indikuoja, kad neatmestina slinktis į subtilesnį požiūrį į realias jau ne ramaus taikos meto problemas, o gal ir tam tikras (be abejo, ne radikalus) dabartinių doktrinų niuansavimas.

EŽTT ir valstybių teismų, taip pat ir konstitucinių, dialogas nėra vienkryptis: ne tik EŽTT doktrininės nuostatos yra internalizuojamos valstybių Konvencijos dalyvių vidaus teisėje, bet ir jų – ir neretai ne tik ir ne tiek valstybių atsakovių, kiek kitų Europos Tarybai priklausančių valstybių – teismų jurisprudencija, taip pat ir konstitucinė, bei informacijos apie platesnį kontekstą sklaida parodo kryptį Strasbūrai. Potencialas adekvačiai priimti tą informaciją išnaudojamas ne visada. Atsitinga, kad EŽTT nepavyksta atsiverti naujiems požiūriams, jam „neįkyla apetitas“ naujai įvertinti savo senas nuostatas, ypač jei bylos nėra rezonansinės, jas rutiniškomis laiko pačios valstybės atsakovės, į jas neįstoja trečiosios šalys ir pan. Kaip pavyzdį, kai „apetitas kyla“ ir žmogaus teisių erdvė prasmingai išplečiama, galima paminėti sprendimą, Didžiosios Kolegijos priimtą byloje *Magyar Helsinki Bizottság prieš Vengriją*¹⁰⁴. Jame EŽTT, aiškindamas Konvencijos 10 straipsnį (saviraiškos laisvė), pagaliau pripažino tai, kas savaime suprantama turbūt visų valstybių narių konstitucinėje teisėje: saugoma yra teisė ne tik gauti ir skleisti informaciją, bet ir jos ieškoti (tegu ir su išlygomis). O neigiamas pavyzdys – barzdotas, dar 1986 m., sprendimas byloje *Johnston prieš Airiją*¹⁰⁵. Pagal jį Konvencijos 12 straipsnis, įtvirtinantis teisę į santuoką, neapima teisės į ištūką, tad ir į naują santuoką, žlugus senajai. Ši originalistinė doktrina buvo nukalta dar tada, kai keliose valstybėse narėse buvo draudžiama išsituokti. Ji atgyveno ir galėjo būti peržiūrėta, nes šiandien teisė į ištūką įtvirtinta visų valstybių narių teisėje. Bet 2017 m. sprendime, priimtame byloje *Babiarz prieš Lenkiją*¹⁰⁶, ši doktrina buvo pakartota, taigi sustiprinta. Chrestomatinė teisė siekti laimės dar ne visai prasiskynė kelią į EŽTK teisę.

Kai kada dialogas tarp EŽTT ir Konstitucinio Teismo būna keliapakopis. Vienas „lietuviškas“ pavyzdys jau paminėtas – dvi *Ramanauskio* bylos. Iš antrosios matyti, kad Lietuvos teisėsauga padarė išvadas ir gebėjo neutralizuoti ne tik į korupciją įsivėlusį ir įsijautusį pareiškėją, bet ir pirmosios bylos *library law* naivumą. Kitas pavyzdys – byla *Drėlingas prieš Lietuvą*¹⁰⁷ dėl Lietuvos partizanų naikavimo pokariu, už kurį Lietuvoje baudžiama kaip už genocidą. EŽTT atsižvelgė į tai, kad Lietuvos teismai išmoko skausmingą (ir nepateisinamą griežtą) *Vasiliausko* bylos¹⁰⁸ pamoką¹⁰⁹. Paminėtina ir byla *Galakvoščius prieš Lietuvą*.

104 EŽTT 2016 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje *Magyar Helsinki Bizottság prieš Vengriją* [DK], Nr. 18030/11.

105 EŽTT 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje *Johnston prieš Airiją*, Nr. 9697/82.

106 EŽTT 2017 m. sausio 10 d. sprendimas byloje *Babiarz prieš Lenkiją*, Nr. 1955/10. Sunku pasakyti, kodėl Konstitucinio Teismo biuletenyje pateikta į lietuvių kalbą išversta būtent šio sprendimo santrauka – „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas. 2017 m. sausio 10 d., byla *Babiarz prieš Lenkiją* (Peticijos Nr. 1955/10), Dėl teisės į santuokos nutraukimą“, *Konstitucinė jurisprudencija* 1 (2017): 225–226.

107 EŽTT 2019 m. kovo 12 d. sprendimas byloje *Drėlingas prieš Lietuvą*, Nr. 28859/16.

108 EŽTT 2015 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK], Nr. 35345/05.

109 Bet negalima nuo svarstyklių numesti daugybės palankiai susiklosčiusių aplinkybių. E. Kūris, „*Vasiliauskas, Drėlingas and beyond – An Insider's View*“, iš *Two Years after Drėlingas Case: Challenges and Perspectives for*

*vą*¹¹⁰, ji ne rezonansinė, bet svarbi šiame straipsnyje nagrinėjamu aspektu, nes joje matome net tris teismų dialogo pakopas. Byla buvo dėl rinkimų užstato, kurio nustatymą ginčijo pareiškėjas. Šiuo klausimu jau buvo tam tikra EŽTT doktrina¹¹¹. Ja rėmėsi Konstitucinis Teismas, tyręs kelių tuo metu galiojusių rinkimų įstatymų nuostatų konstitucingumą¹¹² – kai kurios iš jų buvo dėl rinkimų užstato, kandidatų mokamo per keturių rūšių rinkimus, reglamentavimo; jos visos buvo pripažintos neprieštaraujančiomis Konstitucijai. Dar vėliau, *Galakvoščiaus* byloje, buvęs kandidatas į savivaldybės tarybos narius ir savivaldybės merus skundėsi pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį (nuosavybės apsauga) dėl negražinimo rinkimų užstato, jam surinkus mažiau nei 1,5 proc., o jo politinei partijai – mažiau nei 3 proc. balsų. EŽTT atmetė prašymą kaip nesuderinamą *ratione materiae* su Konvencijos ir jos protokolų nuostatomis, nes pareiškėjas neturėjo teisėto lūkesčio, jog rinkimų užstatas jam bus gražintas, jei jis neatitiks nustatytų sąlygų. EŽTT sprendime plačiai remiamasi Konstitucinio Teismo nutarimu, kuriame rinkimų užstato reglamentavimas buvo pripažintas neprieštaraujančiu, *inter alia*, Konstitucijos 23 straipsniui (nuosavybės apsauga)¹¹³.

Taigi ne vien konstituciniai teismai stengiasi orientuotis į Konvencijos teisę. EŽTT taip pat geba atsižvelgti į jų jurisprudenciją ir kartais pagal ją modifikuoti savąją. Šią jurisprudenciją sąveiką palengvina tai, kad „Konvencija įgyvendina tokias pat funkcijas Europos lygiu kaip konstitucinės žmogaus teisių garantijos valstybės viduje“¹¹⁴. Nors EŽTT sprendimų vykdymu siekiama užtikrinti nustatytą Konvencijos pažeidimų priežasčių panaikinimą ir dėl to jo vaidmuo yra retrospektyvus, jis kartu yra ir perspektyvus¹¹⁵, nes EŽTT jurisprudencija ir joje formuluojamos doktrinos nukreiptos ne tik į pažeidimų nustatymo pagrindimą, bet ir į jų prevenciją. Laikoma, kad retrospektyvusis EŽTT jurisprudencijos dėmuo sietinas su individualia justicija, o perspektyvusis panašus į konstitucinę justiciją ir stiprėja labiau.

the Future: Conference Proceedings, D. Sagatienė (ed) (Vilnius: Mykolas Romeris University Law School, 2022), 7–14, e-book: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/33f25b34-a55c-49fe-9111-b05c85ef158d/content>.

110 EŽTT 2020 m. liepos 7 d. sprendimas dėl peticijos priimtumo *Galakvoščius prieš Lietuvą*, Nr. 11398/18.

111 EŽTT 2006 m. kovo 28 d. sprendimas byloje *Sukhovetsky prieš Ukrainą*, Nr. 13716/02.

112 Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas (jau aptartas rinkimų slenkščių kontekste).

113 Paminėtinas ir EŽTT 2022 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Adomaitis prieš Lietuvą*, Nr. 14833/18. Šioje byloje EŽTT nenustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 8 straipsnio pažeidimų. Jis plačiai rėmėsi Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimu, kuriuo neprieštaraujančiu Konstitucijai buvo pripažintas reguliavimas, pagal kurį, *inter alia*, kriminalinės žvalgybos informacija apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką gali būti išslaptinama ir panaudojama tiriant tarnybinius nusižengimus. Tai kontrastuoja su EŽTT 2016 m. birželio 7 d. sprendimu byloje *Karabeyoğlu prieš Turkiją*, Nr. 30083/10. Jame EŽTT nustatė Konvencijos 8 ir 13 straipsnių pažeidimus. Bet, kitaip nei „lietuviškoje“, „turkiškoje“ byloje Konstitucinis Teismas (be abejo, tos šalies) nefigūravo. Taip pat žr. EŽTT 2022 m. kovo 29 d. sprendimą byloje *Starkevič prieš Lietuvą*, Nr. 7512/18.

114 Danutė Jočienė, „Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis“, *Jurisprudencija* 7 (2007): 19.

115 Lyra Jakulevičienė, „Europos Žmogaus Teisių Teismas – konstitucinė justicija prieš individualią?“, *Jurisprudencija* 21 (2014): 378.

Vis dėlto viena yra teigti EŽTT ir konstitucinių teismų panašumą, o kita – laikyti EŽTT Europos konstituciniu teismu¹¹⁶. Tuomet *per extensionem* EŽTK laikytina (specifine) konstitucijų atmaina. Iš pradžių tai atrodė metaforiškas kalbėjimas. Būtų galima jo nesusiekti, jei sąvoka „konstitucija“ nebūtų vis dažniau vartojama ne perkeltine prasme, o Konvencija – laikoma Europos konstitucija dėl to, kad jos teisėje vis daugiau to, ką joje esant neigia autorius, su kurio suabsoliutintu „hermeneutiniu“ požiūriu nesutinku, – teisės viešpatavimo ir demokratijos idėjų išplėtojimo iki tarptautinių teisinių standartų. Tačiau to nepakanka, nes teisiniai standartai kuriami ne vien konstitucijų pagrindu. Tai, kad Konvencija atlieka tam tikras funkcijas, panašias į konstitucijų, nereiškia, kad ji tampa konstitucija. Jos nepaverčia konstitucija ir jurisprudencinių mainų santykiai su valstybių narių konstitucijomis. O EŽTT panašumai į konstitucinius teismus jo nepaverčia konstituciniu teismu, juolab kad jis nėra „normų teismas“. Konstitucinių teismų „išradėjas“ H. Kelsenas konstitucinius teismus siejo su *Grundnorm* – jai saugoti jie *per definitionem* ir egzistuoja. *Norm* nebūtų *grund*, jei daugintų savo varžoves. Be perkeltinių reiškinių, konstitucijos sąvoka turi pagrindinę – šalies aukščiausiosios teisės, taigi nacionalinę. Išplėsti ją taip, kad ji apimtų kažką, kas yra ne nacionalinis reiškinys, reiškia iš konstitucionalizmo atimti kai ką svarbaus, mainais duodant kažką labai neapibrėžto¹¹⁷. Susiduriame su sąvokų infliacija, jų išėjimu už ribų (angl. *inflation of concepts; conceptual overreach*)¹¹⁸.

Štai keli struktūrinio pobūdžio kontrargumentai Konvencijos nemetaforiškam vadinimui konstitucija:

1) Konstitucijos skirtos visiems jų jurisdikcijoje esantiems subjektams. Išlygos galimos, bet tik „iš viršaus“: jas turi leisti pati konstitucija. Politėjos dalys nedaro išlygų „iš apačios“ dėl konstitucijos taikymo joms. O Konvencija leidžia išlygas ne „iš viršaus“, bet „iš apačios“. Kai kurios valstybės narės nėra ratifikavusios kurio nors Konvencijos protokolo: Šveicarija – Pirmojo, Lietuva – 12-ojo. Latvija yra padariusi išlygą dėl bylų dėl TSRS nacionalizuoto turto restitucijos nagrinėjimo EŽTT. Lietuva buvo padariusi dvi išlygas: vieną (vieniems

116 Plg. du požiūrius – labai nuosaikų ir gerokai radikalesnį: Geir Ulfstein, „The European Court of Human Rights as a Constitutional Court?“, *PluriCourts research paper no. 14-08*, 2014, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2419459; Paulo Pinto de Albuquerque, „The Constitutionalisation of the Legal Order of the Council of Europe“, iš *New Developments in Constitutional Law: Essays in Honour of András Sajó*, I. Motoc et al. (eds) (The Hague: Eleven, 2018), 317–328. Taip pat žr. teisėjo P. Pinto de Albuquerque'ės atskirosios nuomonės citatą 7 išnašoje, *supra*. O štai tiesmukas, neniuanuotas Konvencijos paskelbimas konstitucija (nors ir siauresnės apimties): „Reikia pritarti nuomonei, kad Konvencija tiek, kiek joje įtvirtintos žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės, yra Europos valstybių konstitucija ir turi didelę įtaką visos Europos konstitucinės teisės transformacijai, o jos vaidmuo pertvarkant Europos valstybių konstitucines teisės sistemas neturi precedento“. Romualdas Kęstutis Urbaitis, „Tarptautinė teisė ir konstitucinė justicija Lietuvoje“, *Konstitucinė jurisprudencija* 4 (2013): 206.

117 Tokio konstitucijos sąvokos išplėtimo, kai ji taikoma ES (pirminei) teisei (sąvoka „ES konstitucinė teisė“ jau, atrodo, niekam nerėžia ausies), taip pat įvairių sparčiai išpopuliarėjusių „naujojo“ konstitucionalizmo, daugia-pakopio (arba kelių lygių) konstitucionalizmo, konstitucionalistinio pliuralizmo, transnacionalinio konstitucionalizmo, kosmopolitinio konstitucionalizmo, globalaus konstitucionalizmo, tarptautinės teisės konstitucionalizacijos, tarptautinio konstitucionalizmo ir pan. koncepcijų aptarimas labai toli peržengtų šio straipsnio problematikos ribas.

118 John Tasioulas, „Inflation of Concepts“, *Aeon*, 29 January 2021, <https://aeon.co/essays/conceptual-overreach-threatens-the-quality-of-public-reason>.

metams) – kad pagal tuometinio BPK 104 straipsnį teisę sankcionuoti asmenų, įtariamų padarius nusikaltimą, suėmimą turi ir prokuroras; antrą (2006 m. ją atšaukė) – kad Konvencijos 5 straipsnio reikalavimai nebus taikomi arešto, kaip drausminės nuobaudos, skyrimui krašto apsaugos kariams pagal Drausmės statutą.

2) Konstitucija neturi spragų. Pagal H. Kelseno teoriją, ko ji nereguliuoja eksplicitiškai, reguliuoja implicitiškai (dažnai palikdama teisėkūros subjektui plačią nuožiūros laisvę). Konstitucinis teismas, jei jis neišsisukinėja, negali pareikšti, kad aktas, kurio konstitucingumą jo prašoma ištirti, nepatenka į konstitucijos reguliavimo sritį ir nebus tiriamas; jis turi nuspręsti, kad, jei konstitucija nedraudžia tam tikro reguliavimo, ji jį leidžia. O EŽTT, gavęs peticiją, pirmiausia sprendžia, ar skundas patenka į EŽTK (tam tikro straipsnio) reguliavimo sritį. Skundai gali būti atmetami kaip *ratione materiae* nesuderinami su Konvencijos ir jos protokolų nuostatomis, nes jos nepritaikomos skunde aprašyti situacijai. Antai skundai dėl rinkimų teisės pažeidimų, jei jie siejami ne su parlamento rinkimais, labai sunkiai patenka į Pirmojo protokolo 3 straipsnio reguliavimo sritį. Pats pritaikomumo (angl. *applicability*; pranc. *applicabilité*) kriterijus reiškia, kad Konvencija turi spragų.

3) Konvencijos 46 straipsnio 1 dalis įpareigoja Aukščąsias Susitariančiąsias Šalis „vykdyti galutinį Teismo sprendimą kiekvienoje byloje, kurios šalys jos yra“. EŽTT sprendimai formaliai yra ne *erga omnes*, o *inter partes*. Formaliai neprivalomos net konsultacinės išvados, teikiamos pagal 16 protokolą (5 straipsnis). Tiesa, nors neprivalomi formaliai, EŽTT sprendimai *faktiškai* susaisto ir kitas valstybes nares, nes jais bus pasiremta tada, kai atitinkama byla bus inicijuota prieš jas¹¹⁹. Vis dėlto jei valstybė nepataiso savo teisės pagal bylose prieš kitas valstybes priimtus sprendimus, bet dėl to prieš ją nepateikiama peticijų, ji gali metų metus išvengti Konvencijos pažeidimų nustatymo. Tai anaipol neprimena konstitucinės kontrolės.

4) Kitaip nei konstituciniai teismai, EŽTT savo sprendimais neatima teisinės galios iš Konvencijai prieštaraujančių teisės aktų, kuriuos taikant padaromi Konvencijos pažeidimai. Valstybė, net pralaimėjusi bylą EŽTT, gali nekoreguoti to ydingo teisinio reguliavimo ir nepatirti naujų pralaimėjimų, jei pakeičiama jo taikymo praktika. Toks legislatyvinis boikotas nederėtų su konstitucine kontrole.

Galbūt manoma, kad konstitucijos sąvokos pritempimas prie Konvencijos¹²⁰ padidins

119 Tai yra patyrusi Lietuva, kelerius metų vilkinusi savo įstatymų koregavimą pagal EŽTT sprendimą *Vinter ir kitų* byloje (dėl iki gyvos galvos nuteistųjų „teisės į viltį“). EŽTT 2013 m. liepos 9 d. sprendimas byloje *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 66069/09 ir dar 2 peticijos. Įstatymai buvo pataisyti tik po to, kai „lietuviškoje“ byloje buvo nustatyti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimai. EŽTT 2017 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Matišoaitis ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 22662/13 ir dar 7 peticijos. Po to kitos peticijos buvo išbrauktos iš bylų sąrašo. EŽTT 2019 m. birželio 18 d. sprendimas dėl peticijų priimtino *Dardanskis ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 74452/13 ir dar 15 peticijų.

120 Pritempiama, taikant Kliunkio Plumpio (angl. *Humpty Dumpty*) sąvokų aiškinimo metodą, pavadintą pagal Lewiso Carrollio personažą: „– <...> Štai tau šlovė! // – Nesuprantu, ką jūs turite galvoje sakydamas „Šlovė“, – tarė Alisa. // Kliunkis Plumpis paniekinamai vyptelėjo. // – Žinoma, kur tu ten suprasi, kol aš nepaiškinsiu. Aš turėjau galvoje „štai tau puikus, triuškinantis įrodymas!“ // – Bet „šlovė“ nereiškia „puikus, triuškinantis įrodymas“, – prieštaravo Alisa. // – Kai aš sakau žodį, – išdidžiai tarė Kliunkis Plumpis, – jis reiškia tiksliai tai, ką noriu, kad reikštų – nei daugiau, nei mažiau. // – Bet aš labai abejoju, ar galima priversti žodį reikšti tiek daug skirtingų dalykų? – nesutiko Alisa. // – Ko čia abejoti, svarbu, kas ką valdo, ir baigtas kriukis, – atžėžė

pastarosios autoritetą. Bet jo dirbtinai didinti nereikia, jis ir taip didelis. Tai, kad Konvencija nėra konstitucija, jos nesumenkina. Be to, ne viskas, kas yra gero teisėje, vadintina konstitucija¹²¹. Priešingai: kitaip nei buvimas Konvencija, buvimas konstitucija nėra kokybės ženklas. Konstitucijas turi visos valstybės, neišskiriant nė brutalių diktatūrų. Kuo daugiau pritemptų konstitucijų, tuo mažesnė kiekvienos jų vertė. Ne tik konstitucijoms nereikia varžovių, bet ir Konvencijai.

Ir EŽTT, ir konstituciniai teismai įrodė, kad Konvencija geba sugyventi su konstitucijomis – aukščiausiąja kiekvienos valstybės narės teise, o konstitucijos – su Konvencija, nesi-
varžydamos dėl formalios viršenybės. Primygtinis Konvencijos titulavimas konstitucija, o EŽTT – konstituciniu teismu rodo nepasitikėjimą ir netikėjimą šiuo gebėjimu.

Vietoj pabaigos

Apibendrinkime – ir šiek tiek papildykime.

1. Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės ir Konvencijos teisės nuostatų kolizijos atveju *teisės taikymo pirmenybė* turi būti teikiama Konvencijos teisei, nebent ji konkuruotų su Konstitucija. Jei Konvencija konkuruoja su poįstatyminiu aktu, turi būti taikomos jos nuostatos; be to, Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės poįstatyminio akto atitiktį Konvencijai galima ginčyti Konstituciniame Teisme, o kitų subjektų poįstatyminių aktų, – administraciniame teisme, turinčiame įgaliojimus tirti jų atitiktį įstatymui, kurio galią turi ir EŽTK (Administracinių bylų teisenos įstatymo 112 ir 117 straipsniai).
2. Vis dėlto jei Konvencija konkuruoja su įstatymu, tokio patikros mechanizmo, kuris leistų vieną iš konkuruojančių nuostatų eliminuoti iš Lietuvos teisės sistemos, *nėra*: pasirinkimas, kurį iš šių aktų taikyti, yra atitinkamą bylą nagrinėjančio teismo kompetencija, bet nė viena iš tų nuostatų nenustoja savo teisinės galios. Iš pažiūros tai nepriimtina, bet tik iš pažiūros, nes abstraktus prieštaravimų tarp vienodos galios

Kliunkis Plimpis. „Veidrodžio karalystėje ir ką Alisa ten išvydo“, vertė J. Lapienytė, iš L. Kerolis, *Alisa Stebuklų šalyje ir Veidrodžio karalystėje* (Vilnius: Vyturys, 1991), 170. Paskutinę Kliunkio Plimpio frazė turbūt reiktų versti „svarbu, kas čia ponas, ir baigtas kriukis“; plg. angl.: *which is to be master – that's all*. Puikią šio trumpos, bet kalbos filosofijai svarbaus teksto analizę (iš gausybės kitų) žr.: Michael Hancher, „Humpty Dumpty and Verbal Meaning“, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 40 (1981): 49–58, <https://www.jstor.org/stable/430352>. Yra manančių, kad Kliunkio Plimpio metodo neišvengia (o gal ir neturi vengti) ne tik teismų kritikai, bet ir patys teismai. Madeleine M. Plasencia, „Who's Afraid of Humpty Dumpty: Deconstructionist References in Judicial Opinions“, *Seattle University Law Review* 21 (1997): 215–260.

- 121 Nobelio premijos laureatas Richardas Feynmanas mokslu laikė tik gamtotyrą, o matematikos – ne, nes joje negalimi eksperimentai. Na, ir kas, kad matematika – ne mokslas? Feynmano atsakymas: „Beje, mes turime iš pat pradžių aiškiai pasakyti, kad jei kas nors nėra mokslas, tai tas dalykas nebūtinai yra blogas. Pavyzdžiui, meilė nėra mokslas. Tad jei apie ką nors pasakoma, kad tai ne mokslas, tai nereiškia, kad su tuo kažkas ne taip; tai reiškia, kad tai ne mokslas, ir tiek.“ (*We must, incidentally, make it clear from the beginning that if a thing is not a science, it is not necessarily bad. For example, love is not a science. So, if something is said not to be a science, it does not mean that there is something wrong with it; it just means that it is not a science.*) *The Feynman Lectures on Physics*, Volume I, https://www.feynmanlectures.caltech.edu/I_03.html.

teisės aktų šalinimas nebūtinai išspręstų problemą, kylančią vienoje, bet ne kitose faktinėse situacijose; be to, dėl vienos iš tarpusavyje prieštaraujančių vienodos galios nuostatų pašalinimo iš teisės sistemos galėtų atsirasti teisės spraga su visais su tuo susijusiais sunkumais ir neigiamais padariniais. Jei Konvencija konkuruoja su įstatymu, vieno iš šių aktų *formalios viršenybės kito atžvilgiu klausimas nekeliamas*: svarbu ne tai, kurio galia formaliai aukštesnė, o tai, kuris turi būti taikomas esamoje faktinėje situacijoje. Teisės viršenybės klausimo pakeitimas jos taikymo pirmenybės klausimu panašus į tai, ką konstitucinė kolizijos taisyklė nustato situacijoms, kuriose tenka rinktis tarp ES teisės ir nacionalinės teisės: ES teisės taikymui teikiama pirmenybė prieš nacionalinės teisės aktą, „nesvarbu, kokia jų teisinė galia“, t. y. ir tada, kai atitinkamas ES teisės aktas laikytinas turinčiu žemesnę galią už nacionalinį (jei daroma prielaida, kad skirtingoms teisinėms sistemoms priklausančių aktų teisinė galia apskritai gali būti palyginama).

3. Ir tik tada, kai EŽTK nuostatos konkuruoja su Konstitucijos nuostatomis, taikymo pirmenybė teikiama pastarosioms. Tuomet yra pagrindas teigti, kad Konstitucijai ne tik teikiama taikymo pirmenybė, bet ir pripažįstama jos *viršenybė*. Taip pat yra pagrindo kalbėti apie EŽTK, Lietuvoje turinčios įstatymo galią, viršenybę prieš poįstatyminius aktus.
4. Kai kuriose valstybėse narėse Konvencija yra įtraukta į konstitucinės teisės sistemą ir šitaip prilyginta atitinkamos valstybės konstitucijai. Vis dėlto net šie negausūs atvejai paradoksaliai parodo, jog Konvencija *nėra* Europos konstitucija. Juk ji yra šiuo būdu konstitucionalizuota ne dėl to, kad yra aukščiausioji teisė toje Europos dalyje, kurią apima Europos Taryba, o dėl to, kad ją yra konstitucionalizavusios pačios tos valstybės narės – suteikusios jai *savų* konstitucijų galią. *Ne Europos*.
5. Be to, toks Konvencijos išskirtinumo formalus įtvirtinimas nėra tapęs taisykle. Daugelyje valstybių Konvencijos dalyvių, įskaitant ir Lietuvą, apsiribojama tuo, kad Konstitucijos nuostatos aiškinamos Konvencijai draugišku būdu: jei tik įmanoma, konstitucinis reguliavimas aiškinamas taip, kad nenukryptų nuo Konvencijos teisės. O kai išsemiamos Konvencijai draugiško aiškinimo galimybės (kurios nėra beribės), lieka Konstitucijos pataisų kelias. Šitaip buvo pašalinta viena iš negausių kolizijų tarp Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Konvencijos.

JURISPRUDENTIAL DIALOGUE AND THE CONVENTION-FRIENDLY INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION

Egidijus Kūris

Vilnius University, Lithuania

Summary. *The article deals with the jurisprudential dialogue between the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the European Court of Human Rights, by demonstrating its reciprocity. On the basis of plentiful examples, it is shown how the Constitutional Court internalises the case-law of the ECtHR (at times even sets a higher standard of protection of a particular right than required under the law of the Convention). Critical considerations are provided as to whether the ECtHR is inclined and able to take into consideration the constitutional courts' case-law and to contextualise the cases under examination; examples of the taking into consideration (or the lack thereof) are provided. The main line of the dialogue between the Constitutional Court and the ECtHR is highlighted – the Convention-friendly interpretation of the Constitution: whenever possible, constitutional provisions are interpreted so that they are in accord with the law of the Convention; virtues of this approach are demonstrated, as well as its limits in situations, where a conflict between the Convention and the Constitution may be overcome only by means of a constitutional amendment. Counterarguments are provided against the view that the Constitutional Court, when interpreting the Constitution, should not be guided by the Convention. The place of the Convention in Lithuania's legal system and its relationship with the Constitution are highlighted and arguments are provided as to why the law of the Convention, while not being part of Lithuania's national law, is part of her domestic law. The constitutional rule of collision, formulated within the context of the relationship between the EU law and the Constitution, but applicable to the relationship between the law of the Convention and the Constitution, is analysed. It is demonstrated that the substitution of the question of supremacy of law by the question of primacy of its application is, mutatis mutandis, characteristic of the relationship between the Convention and national law. Structural counterarguments are presented against the view that the Convention should be seen as the European constitution, and the ECtHR as the European constitutional court.*

Keywords: *Constitution of the Republic of Lithuania; Constitutional Court of the Republic of Lithuania; constitutional courts; constitutional case-law; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Convention-friendly interpretation of the Constitution; domestic law; European Court of Human Rights; extra-national law; internalisation of law; judicial dialogue; jurisprudential dialogue; national law; rule of collision.*

Egidijus Kūris, kadenciją baigęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas (1999–2008 m.) ir pirmininkas (2002–2008 m.), Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas (2013–2024 m.), Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros profesorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės teorija, konstitucinė teisė, žmogaus teisės.

Egidijus Kūris, a former Justice (1999–2008) and President (2002–2008) of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, and a former Judge of the European Court of Human Rights (2013–2024), Professor at the Department of Public Law at Faculty of Law at Vilnius University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: the theory of law, constitutional law, and human rights.